

Tostrams

Cursus TA & woordenlijst

Steun en Weerstand

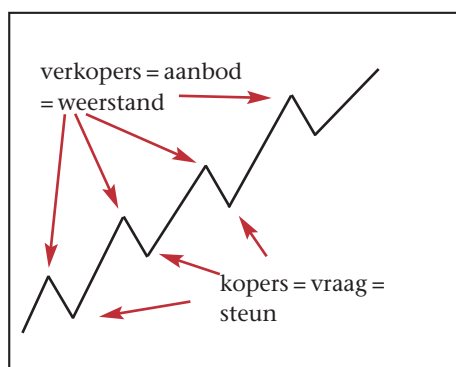
De bodems in een trend worden steunniveau's genoemd. Koopinteresse is rond bodems sterker dan verkoopdruk. Toppen worden weerstandniveau's genoemd en suggereren het tegenovergestelde van steun. Op weerstandsniveau's is verkoopdruk groter dan koopinteresse. Toppen en bodems zijn d.m.v. een zgn. trendlijn te verbinden. Een trendlijn moet minimaal 3 toppen of bodems met elkaar verbinden. Doorbraak van een aldus gevormde steun- of weerstandslijnen geeft een verandering binnen de trend aan. Neerwaartse doorbraak van de steunlijn binnen een stijgende trend wijzen op verzwakking, opwaartse doorbraak van de weerstandslijn binnen een dalende trend op een verbetering.

Waarde en betekenis van trendlijnen

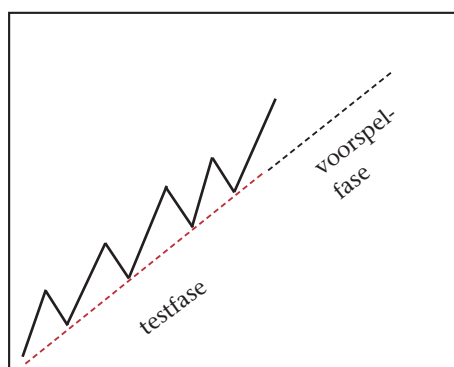
Als een steunlijn of een weerstandslijn vaker wordt getest, neemt deze in belangrijkheid toe. Ook de tijdsperiode gedurende welke een trendlijn standhoudt, is van belang. Hoe langer de trendlijn ondoorbroken blijft, hoe meer betekenis deze heeft. Een 6 maanden ondoorbroken trendlijn heeft meer betekenis dan een lijn die maar 6 weken standhoudt. Zodra er twee toppen (of bodems) zichtbaar zijn kan men al een trendlijn trekken. Er is altijd een derde top (of bodem) nodig om de trendlijn te testen, waaraan deze zijn geldigheid kan ontleen. Een trendlijn krijgt hierdoor voorspellende waarde. Een steunlijn die eenmaal doorbroken is, fungeert daarna vaak als weerstand en v.v.

Het praktisch nut van trendlijnen

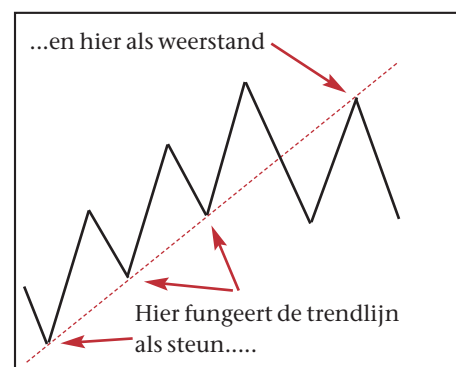
Men kan de volgende onderverdeling maken: enerzijds geeft een trendlijn de ideale tussentijdse koop- en verkoopzones aan. Een van de basisprincipes is dat een trend met een bepaalde snelheid (hellingshoek) zich waarschijnlijk zal voortzetten, totdat de trend wordt omgekeerd. Anderzijds is het doorbreken van de trendlijn een van de eerste signalen dat de trend beëindigd is. Daarna kan de trend omkeren of zijwaarts gaan bewegen. Vaak wordt een "doorbraak-marge" van 3% aangehouden (prijsfilter). Een andere mogelijkheid is de tweedagen-regel (tijdsfilter) te hanteren, of een combinatie daarvan. Ook spelen de volumes, die de doorbraak begeleiden, een rol. Hoe groter het volume, des te sterker het signaal.

Uptrend

Uptrend type-A

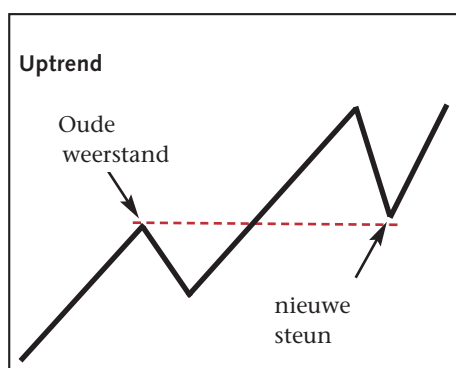

Uptrend type-B

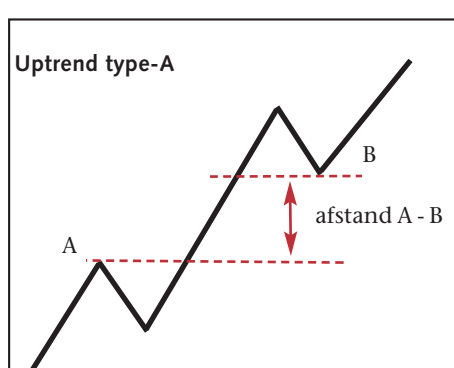
Van een uptrend is sprake indien elke koerstop hoger ligt dan de voorgaande koerstop en indien elke koersbodem hoger ligt dan de voorgaande koersbodem. Elke koerstop signaleert weerstand en elke bodem geeft steun aan. Bij elke koersstijging boven een vorige top treedt een koopsignaal op en wordt de bestaande uptrend bevestigd. Een belegger kan derhalve nieuwe posities aangaan, zodra een voorgaande koerstop wordt gebroken. Deze belegger kan instappen op het moment en het niveau van de doorbraak. Hij kan ook een eventuele terugval afwachten; de zogenaamde pull-back. Meestal vormt een pull-back zich exact op of net boven het niveau van de doorbroken koerstop.

Een koerstop, die eenmaal doorbroken is, fungeert normaal gesproken daarna als de nieuwe steun. Men noemt dit proces; rolwisseling tussen steun en weerstand. Zodra de koers eenmaal boven een voorgaande top is uitgestegen, en er dus sprake is van een nieuw koopsignaal, zou men al de volgende koersbodem kunnen voorspellen. In een sterke opwaartse trend vormt de nieuwe bodem niet alleen een hogere bodem (boven de vorige bodem), maar bodemt ook ruim boven de vorige koerstop. Hoe groter de afstand tussen de oude top en de nieuwe bodem, des te sterker is de opwaartse trend. Een opwaartse trend waar de nieuwe toppen de oude bodems niet eens raken, noemt men een type-A trend.

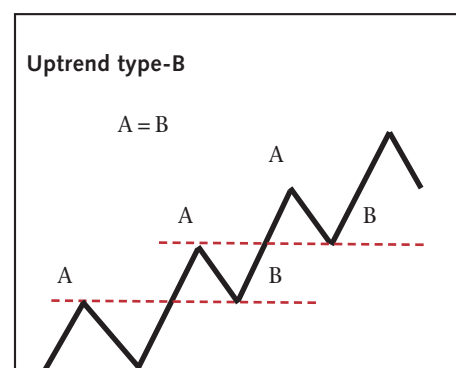
De sterkste trends manifesteren zich indien de nieuwe koersbodem wordt gevormd ruim boven de (eenmaal gebroken) voormalige koerstop. In dat geval is de verhouding tussen de stijging en de daarop te volgen daling ongeveer 3:1. Dat wil zeggen dat elke correctie slechts eenderde van haar laatste koersstijging corrigeert. Van een type-B opwaartse trend is sprake indien elke stijging voor ongeveer de helft wordt gecorrigeerd. In dat geval is de verhouding tussen de stijging en de daaropvolgende correctie ongeveer 2:1. In een type-C opwaartse trend wordt elke correctie ongeveer 2/3e van de voorgaande stijging terug. Het zal duidelijk zijn dat een type-A trend het meest winstgevend is.

Uptrend

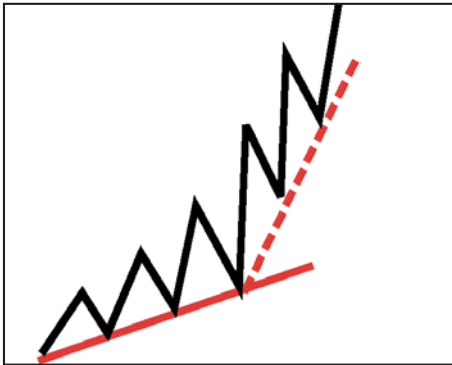
Uptrend type-A

Uptrend type-B

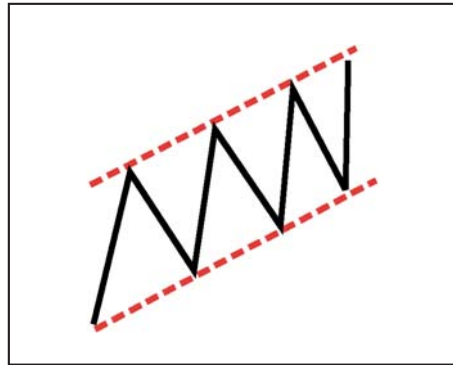
Aanpassen van trendlijnen

Door het verbinden van koerstoppes of koersbodems (door middel van een trendlijn), kan men een trend weergeven. Indien er een trendverandering optreedt, bijvoorbeeld van een zwak stijgende naar een sterk stijgende trend, moeten we ook een nieuwe trendlijn trekken. We spreken dan over het aanpassen van een trendlijn. De nieuwe trendlijn heeft voorspellende waarde en kan al getrokken worden zodra zich een eerste hogere bodem vormt.

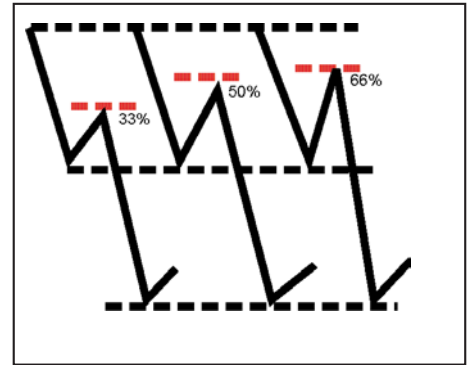
Het trendkanaal

Een trendkanaal kan zichtbaar gemaakt worden door zowel de koerstoppes als de koersbodems door middel van een trendlijn te verbinden. Indien de steunlijn en de weerstandlijn parallel ten opzichte van elkaar verlopen, kan men spreken van een trendkanaal. Indien koersen in een trendkanaal bewegen, is het voor traders en speculatieve beleggers mogelijk hierop te anticiperen. In een stijgende trend kopen op de onderste lijn (steunlijn) en verkopen tegen de bovenste trendlijn (weerstandlijn).

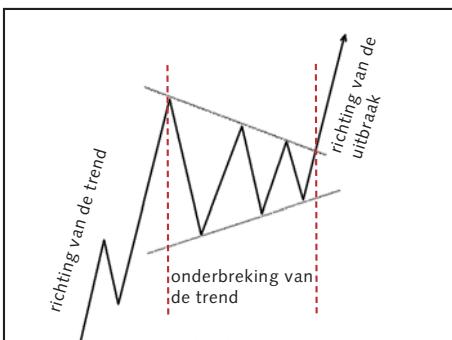
Retracements

Een koers beweegt nooit in een rechte lijn omhoog of omlaag. Binnen een stijgende trend zal zo nu en dan ook een stapje terug gedaan moeten worden, alvorens de hoofdtrend wordt voortgezet (vaak wordt er dan van winstnemingen gesproken). Bij zo'n beweging tegen de trend in, spreken we van een "retracement". Veel gebruikte "retracement-percentages" zijn: 33%, 50% en 66%. Uiteraard geldt voor een dalende trend het omgekeerde. Voorbeeld: twee stappen omlaag, een omhoog (50% retracement) en vervolgens de trend voortzetten in de oude hoofdrichting (in dit geval dus weer dalend).

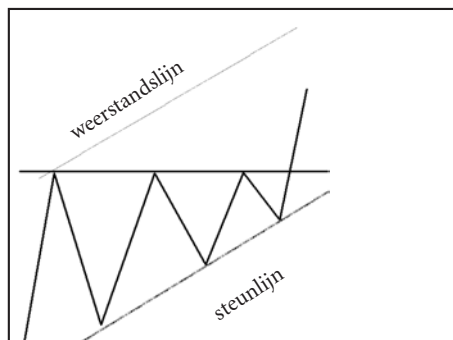
Voortzettingpatronen: driehoeken

Dit is een patroon waarbij twee trendlijnen naar elkaar toelopen; een stijgende steunlijn en een dalende weerstandlijn. Wat is nu de concrete betekenis van een driehoek? De koersen bewegen zich binnen een steeds smaller wordende range (binnen de driehoek). De volumes nemen tijdens de vorming van de driehoek af. De beleggers nemen een rustpauze. De uitbraak uit de driehoek zal gepaard gaan met hoge volumes. Beleggers zien dat de koers weer in beweging komt en kopen het aandeel. Om het koersdoel te bepalen, tellen we de hoogte van de driehoek (verschil tussen hoogste en laagste koers binnen de driehoek) op bij het uitbraakniveau.

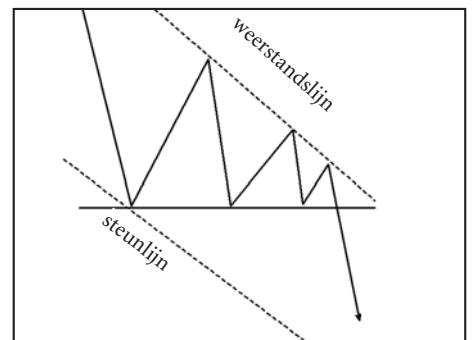
Stijgende rechthoekige driehoek

Deze driehoek wordt gevormd door een stijgende steunlijn en een horizontale weerstandlijn. De vraag groeit, maar op een bepaald prijsniveau is steeds weer aanbod. Kopers zijn echter actiever dan verkopers. Als het aanbod is opgenomen, breken de prijzen uit het patroon, d.w.z. doorbreken de horizontale weerstandlijn en stijgen daarna snel. Bij de uitbraak nemen de volumes fors toe. Concreet: beleggers stappen op de correcties binnen de driehoek op steeds hogere niveau's in. De "druk" binnen de driehoek wordt steeds meer opgevoerd. De uitbraak bij hoge volumes luidt een hervatting van de trend in. De koers breekt uit.

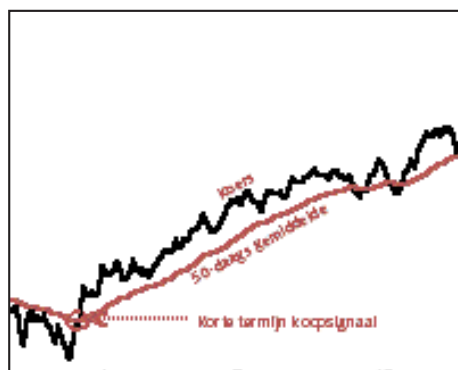
De dalende rechthoekige driehoek

Dit is het spiegelbeeld van de stijgende rechthoekige driehoek. De bovenste weerstandlijn daalt, en de onderste steunlijn loopt vlak. Verkopers zijn actiever dan kopers. Op het moment dat de vraag is opgedroogd, breken de koersen uit de driehoek en dalen snel. De dalende rechthoekige driehoek is dus een negatief patroon. Beleggers kopen het aandeel op een steeds lager niveau. Hierdoor wordt verkoopdruk opgebouwd. Uiteindelijk is de uitbraak uit de driehoek het startsignaal voor verdere daling. Het volume is hoog bij de uitbraak. In een dalende trend komen we dit patroon vaak tegen.

De beleggingshorizon

De keuze voor het aantal dagen, waarop het voortschrijdende gemiddelde wordt berekend (lengte), wordt beïnvloedt door de beleggingshorizon. Een pensioenfonds zal zich op een andere beleggingshorizon richten dan een optiebelegger. Voor de één is volgend jaar korte termijn, voor de ander is volgende week al ver weg. Omdat onderzoek heeft aangetoond dat er geen optimale lengtes bestaan, kan het handig zijn afhankelijk van de beleggingshorizon altijd een vast aantal clusters te gebruiken. De lengte is vrij simpel vast te stellen. Deel het aantal dagen van de beleggingshorizon door drie om een goede lengte voor het voortschrijdende gemiddelde te bepalen. Een slot boven het voortschrijdende gemiddelde geeft een koopsignaal indien de lijn van het gemiddelde in dezelfde richting van de uitbraak tendeert.

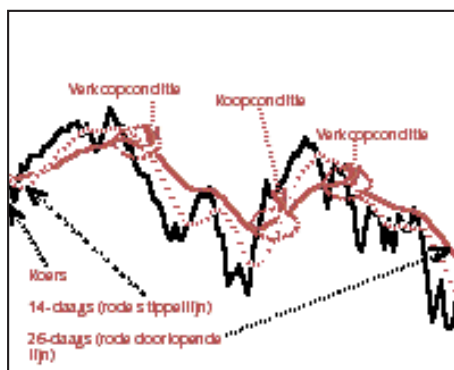

Concreet voorbeeld

Is de voorspelperiode van bijvoorbeeld een optiemodel 6 weken (= 30 beursdagen) dan bedraagt de lengte van het voortschrijdende gemiddelde 9 of 10 dagen. Voor handelssystemen met een "time-frame" van drie tot vier maanden gebruiken we bij voorkeur twee voortschrijdende gemiddelden; één van 14 dagen en één van 26 dagen. Een koopconditie treedt op indien:

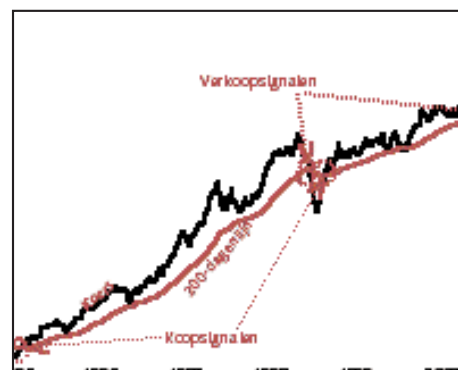
- de koers boven beide gemiddelde stijgt,
- de 14-dagenlijn boven het 26-dagenlijn uitstijgt
- beide gemiddelden een opwaarts verloop laten zien.

In alle lange termijnmodellen, met een beleggingshorizon van anderhalf jaar of langer, gebruikt men veelal 40 weeks (200-daags) voortschrijdende gemiddelden.

De lange termijn belegger

Een zeer beproefd hulpmiddel voor de lange termijn belegger is het 200-dagenmodel. Dit model is gebaseerd op de koers van een aandeel versus haar 200-daags ongewogen voortschrijdende gemiddelde. Het grote voordeel van deze lengte is dat alle dagelijkse zigzag-bewegingen en aberraties die de aandacht van de onderliggende trend kunnen afleiden, worden weggefilterd. De basis van het 200-dagenmodel is vooral trendvolgend van aard en probeert geen toppen en bodems te voorspellen. Volgens deze techniek is een trend positief als de koers boven de 200-dagenlijn beweegt en deze 200-dagenlijn een stijgend verloop weergeeft. Een stijging boven een dalende 200-dagenlijn mag men in dit systeem negeren.

Voortschrijdende gemiddelde

In voorgaande afleveringen hebben we het principe van klassieke trendherkenning behandeld aan de hand van koerstoppen en bodems. Deze week roepen we de hulp in van één van de meest eenvoudige en tegelijkertijd zeer betrouwbare indicatoren, het z.g. voortschrijdende gemiddelde. Met behulp van voortschrijdende gemiddelden kunnen we niet alleen proberen objectief vast te stellen of een trend omhoog of omlaag gericht is, maar ook waar de eventuele tussentijdse aan- en verkooppunten liggen. Een voortschrijdende gemiddelde behoort tot de groep trendvolgende indicatoren. Het is een indicator die het gemiddelde koersverloop (bijvoorbeeld van een aandeel) ontdekt van de dagelijkse wisselende fluctuaties weergeeft. De meest eenvoudige manier om een voortschrijdende gemiddelde van een aandeel te berekenen is de slotkoersen van de meest recente dagen bij elkaar op te tellen en de uitkomst te delen door het aantal dagen. Stel, u wilt een 5-daags gemiddelde berekenen. De slotkoersen van 5 dagen geleden bedroeg 56 EURO, 4 dagen geleden 58, 3 dagen geleden 57, 2 dagen geleden 59 en de laatste dag 60, dan is de waarde van het 5-daags voortschrijdende gemiddelde 58 ($56+58+57+59+60 = 290:5 = 58$).

Telkens als een nieuwe slotkoers wordt toegevoegd, valt de oudste waarneming weg. Door de toevoeging van een nieuwe dag wordt de waarde van het voortschrijdende gemiddelde dus twee keer beïnvloed. De eerste keer door de nieuwe koers in de berekening mee te nemen, de tweede keer doordat de oudste waarneming uit de berekening wegvalt. Voor een 20-daags voortschrijdende gemiddelde telt men de slotkoersen van de laatste 20 dagen bij elkaar op en deelt de uitkomst door 20. Het zal duidelijk zijn dat hoe korter het voortschrijdende gemiddelde is, des te sneller het koersverloop wordt gevolgd. Als nadeel geldt dat een kort voortschrijdende gemiddelde erg veel signalen geeft. In de praktijk moet men de voor- en nadelen tegen elkaar afwegen.

Voordelen

Het gebruik van voortschrijdende gemiddelde kent een aantal voordelen:

- Het filtert de dagelijkse steeds weer wisselende koersveranderingen uit en vestigt daardoor de aandacht direct op de onderliggende hoofdtrend.
- Men kan met behulp van voortschrijdende gemiddelden veel objectiever vaststellen of een trend opwaarts of neerwaarts is gericht.
- Het voortschrijdende gemiddelde, in combinatie

met de koers, signaleert objectiever dan andere methoden of er sprake is van trendwijziging.

-Voortschrijdende gemiddelden zijn zeer goed te combineren met andere "trading rules".

Met de moderne technologie van geavanceerde software kan men kiezen uit diverse manieren om voortschrijdende gemiddelden te berekenen.

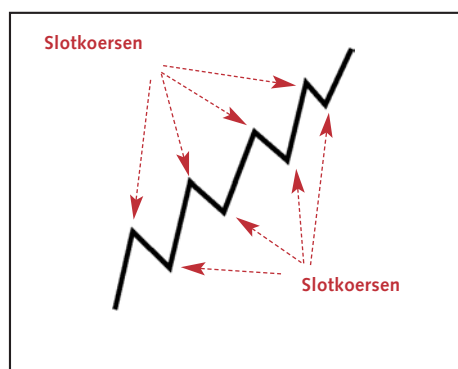
De 3 meest bekende types zijn:

- 1) Simpele of gewone voortschrijdende gemiddelden.
- 2) Gewogen voortschrijdende gemiddelden.
- 3) Exponentieel voortschrijdende gemiddelden.

Het nadeel van het hierboven beschreven voortschrijdende gemiddelde is dat het traag reageert op de meest recente koersontwikkeling, vooral als het over een wat langere periode wordt berekend. Om aan dit nadeel tegemoet te komen, worden gewogen voortschrijdende gemiddelden gebruikt. Bij een gewogen methode wordt in de berekening meer gewicht aan de meest recente koersen toegekend. Bijvoorbeeld: een 10-daags gewogen voortschrijdende gemiddelde wordt berekend door de koers van de 10e dag (dat is dus de meest recente koers) met 10 te vermenigvuldigen, de koers van de 9e dag met 9, enzovoort.

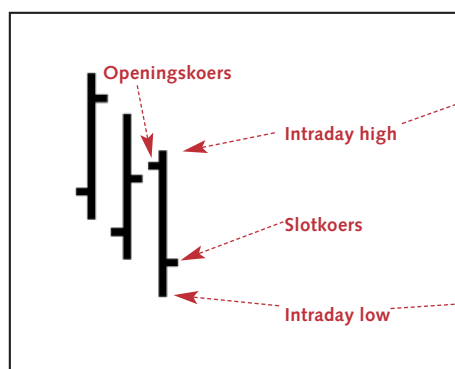
Line or close-only chart (de lijngrafiek)

De slotkoers wordt door velen als de belangrijkste koers van de dag beschouwd. Deze slotkoersen (= closing prices) kunnen binnen een coördinatensysteem door middel van een lijn met elkaar worden verbonden. Op de horizontale as wordt de tijd afgezet en op de verticale as het bijbehorende koersniveau. Op deze manier kan de richting van de koersontwikkeling heel eenvoudig en duidelijk grafisch worden weergegeven. Het nadeel hiervan is echter wel dat een deel van de informatie, namelijk de openings-, hoogste- en laagste koers, verloren gaat. Bij fondsen die intraday grote koersuitslagen laten zien, is het soms overzichtelijker de koersgrafiek op basis van slotkoersen te bekijken. De trendrichting is dan beter te bepalen.

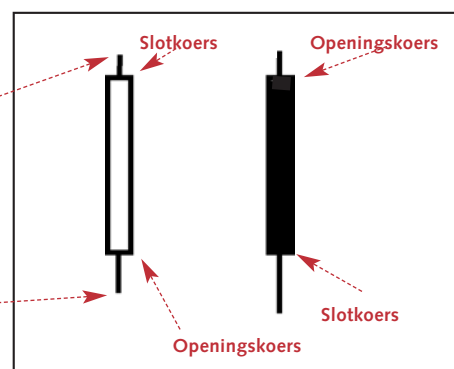
Barchart (de staafgrafiek)

De barchart is vooral voor de weergave van dagelijkse registraties de meest bekende. Door middel van het horizontale streepje aan de linkerkant wordt de openingskoers weergegeven. Een horizontaal streepje aan de rechterkant geeft de slotkoers weer. De verticale streep geeft de range weer waarbinnen de koers op de desbetreffende dag beweegt (of bewogen heeft). Het is duidelijk dat de barchart meer informatie en inzicht geeft in het koersgedrag.

Candlestick chart (de kaarsgrafiek)

De candlestick chart (ook wel Japanse candlestick) is een eeuwenoude beleggingstechniek en stamt uit het Verre Oosten. De candlesticks geven dezelfde koersinformatie weer zoals andere technieken dat ook doen. Het verschil ligt in relatie tussen openings- en slotkoers. Het dikke gedeelte van de candle geeft de afstand tussen openings- en slotkoers weer. De dunne lijnen aan de boven- en onderkant geven de hoogste en laagste koers weer. Een witte kaars geeft aan dat de slotkoers hoger ligt dan de openingskoers en een zwarte kaars het omgekeerde.

Charttechnische analyse

De charttechnische analyse is een visuele analyse die door het bestuderen van koersgrafieken probeert steeds weer terugkerende koerspatronen te herkennen. Door middel van duidelijk omschreven regels en koerspatronen wordt gezocht naar trends in de koersontwikkeling. Daarbij is het van uitermate groot belang te weten wanneer bekende patronen (die in het verleden veelvuldig hun geldigheid hebben bewezen) geldig zijn of niet. Hier is gevoel, maar vooral ook veel ervaring voor nodig. Als dit niet het geval is, kunnen (mogelijk) verkeerde conclusies worden getrokken met alle gevolgen van dien.

Technische analyse is gebaseerd op drie veronderstellingen:

1. In de koersen zit alle (beschikbare) informatie verwerkt (de markt verdisconteert alles).
2. Koersen bewegen in trends.
3. De geschiedenis herhaalt zich.

ad 1: Er zijn talloze voorbeelden te vinden van factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van koersen. Als voorbeeld noemen we: economische informatie (rente, consumentenvertrouwen, etc.),

politieke omstandigheden, fundamentele informatie (bedrijfsresultaten, veranderingen in de te volgen strategie), emotionele factoren (zoals angst en hebzucht). Dit rijtje kan nog verder worden aangevuld.

ad 2: Een trend is te omschrijven als de gemiddelde richting van het koersverloop. Zo'n trend vindt niet plaats in een rechte lijn. Er is een zigzagpatroon zichtbaar waarbij binnen de technische analyse gesproken wordt van toppen en bodems. Het is de richting van deze toppen en bodems die de trend van het koersverloop bepalen.

Binnen trends zijn drie variaties: stijgend, dalend en zijwaarts (neutraal). Een uptrend laat een patroon van hogere toppen en bodems zien, een downtrend lagere en een zijwaartse trend laat toppen en bodems zien op een (min of meer) gelijk niveau. Een veel genoemde uitdrukking luidt: The trend is your friend. Daarmee wordt bedoeld dat het volgen van de trend de grootste en meest zekere kans op resultaat biedt. Het nadeel van het volgen van een trend is het feit dat er enige tijd (en dus koersverandering) overheen gaat alvorens een trend als zodanig te herkennen is. De belegger volgt de trend net zolang totdat deze wordt gebroken.

ad 3: In de technische analyse bekende patronen zoals daar bijvoorbeeld zijn: het hoofd&schouderpatroon, de driehoek, wig en vlag hebben in zeer veel gevallen steeds weer dezelfde koersimplicatie. Het is doorgaans winstgevend hierop te anticiperen. Deze patronen komen tot stand op basis van de psychologie van de belegger.

Heel concreet: het smalle lijntje tussen angst en hebzucht. Het is wel zaak om op tijd te draaien, indien de patronen niet het verwachte koersverloop laten zien. In dat geval is het verstandig tijdig verlies te nemen en te wachten op nieuwe kansen. Het gebruik van historische gegevens kan dus worden gebruikt om toekomstig koersverloop te voorspellen. (met andere woorden de achteruitkijkspiegel gebruiken om vooruit te kunnen kijken). Het gaat om het helder krijgen van het meest waarschijnlijke scenario.

Een vooraf te bepalen koersdoel en stoploss zijn van uitermate groot belang. Het gereedschap van de technisch analist was het potlood en het ruitjespapier (misschien nog wel) wat vervangen is door de computer met TA-software. Er wordt onder andere gekeken naar de koersgrafiek waarvan hierboven drie veelgebruikte soorten worden besproken.

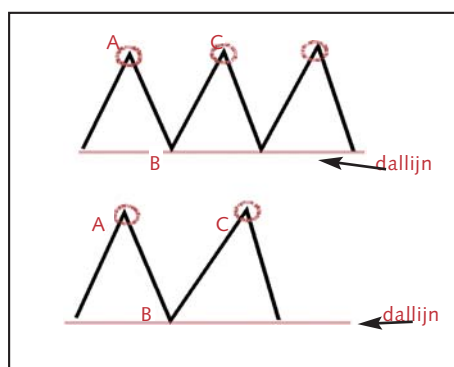
Key reversal

Een key reversal day ontstaat als de koersen op eenzelfde dag omhoog schieten naar een nieuwe hoogste koers van de trend. Vervolgens verzwakken de koersen en sluiten onder de slotkoers, alsmede onder het laagste punt van de vorige dag(-en). De koersrange van de key reversal (D) omsluit dus de gehele koersrange van de voorgaande dag (C). Dit omkeerpatroon kan zowel op dag-, op week- als op maandgrafieken voorkomen. Een key reversal day wordt ook wel eens een koopclimax en een bottom reversal day een verkoopclimax genoemd. Het volume tijdens deze reversal days is hoog. Op een reversal day slaat de stemming om van optimisme naar pessimisme voor een top reversal en omgekeerd voor een bottom reversal. De koers opent in de richting van de trend en sluit er tegen in.

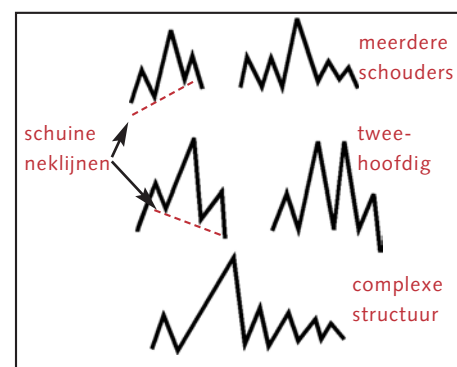
Dubbele top

Een potentiële dubbele top (M-formatie) is een consolidatiepatroon bestaande uit twee toppen op gelijke hoogte, dat het einde van een opgaande beweging aangeeft. Een dubbele top of bodem kan dus nooit ontstaan zonder een voorafgaande trend. Het patroon geeft pas een verkoopsignaal als de koers onder de middelste bodem (de dallijn) uitbreekt. Een variant met drie toppen op gelijke hoogte heet een potentiële drievoudige top.

De Hoofd&Schouderformatie

Het bekendste, maar ook het meest betrouwbare patroon dat kan voorkomen op de top van een belangrijke opwaartse beweging is de z.g. "hoofd en schouder-top" (H&S-top). Ook bij de vorming van een H&S-top moet er eerst duidelijk sprake zijn van een trend met hogere koerstoppen en hogere koersbodems. De H&S-top geeft alleen maar aan dat vraag en aanbod weer met elkaar in evenwicht komen en dat de opgaande beweging haar momentum (=snelheid) verliest. Pas als de koers onder de steun van vorige bodems uitzakt, treedt een verkoopsignaal op en is de trendomkeer een feit. Een "hoofd en schouder-top" is in feite een variatie op de potentiële drievoudige top. H&S'ers komen in diverse vormen voor, soms met schuine neklijnen, soms met meerder schouder of een dubbel hoofd.

Omkeerpatronen

Voor een omkeerpatroon is het van belang dat er een voorafgaande trend is. Met andere woorden: "Er moet iets te keren zijn!". Vaak wordt gedurende de vorming van een omkeerpatroon eerst een belangrijke trendlijn gebroken. Op zichzelf hoeft dit nog geen signaal te zijn dat de trend gaat keren, het is wel een indicatie dat de stijgingssnelheid afneemt. Hoe groter het patroon, zowel in prijs als in tijd gemeten, hoe belangrijker de daaropvolgende koersbeweging zal zijn. Toppatronen zijn doorgaans smaller en volatieler dan bodempatronen die vaak wat meer tijd nodig hebben om te vormen, waarbij tevens sprake is van een smallere prijs-range. Belangrijke omkeerpatronen (die we hierboven bespreken) zijn:

- De reversal day
- De dubbele top / bodem
- De hoofd- en schouderformatie

Reversal days behoren eveneens tot de "omkeerpatronen" en zijn te onderscheiden in:

- de closing price reversals
- de key reversals

Een closing price reversal treedt op wanneer bij

een uptrend de koersen stijgen tot boven het niveau van de high van de voorgaande dag maar uiteindelijk sluiten onder het slot (close) van de voorgaande dag. Een dergelijke beweging indiceert dat gedurende de dag dermate veel verkoopdruk is ontstaan, dat de bulls er niet in slaagden om de koersen boven het slot van de vorige dag te houden hetgeen als negatief moet worden uitgelegd. Uiteraard geldt voor een closing price reversal in het geval van een bodem het tegenovergestelde. Closing price reversals kunnen op zichzelf voorkomen maar komen veel vaker voor als onderdeel van een grotere omkeerformatie. Bijvoorbeeld binnen een H & S-formatie of een dubbele top- of bodemformatie. Key reversals zien er vrijwel hetzelfde uit als closing price reversals met dien verstande dat het slot nu niet enkel onder het slot van de voorgaande dag ligt maar ook onder de bodem van de voorgaande dag. De verkoopdruk en de gevolgen daarvan zijn in dit geval nog sterker dan in geval van een closing price reversal.

De dubbele top en de dubbele bodem zijn de bekendste omkeerpatronen en worden ook wel aangeduid als de "M" of "W" formatie. Aan het einde van een stijgende trend ontstaat een top (A)

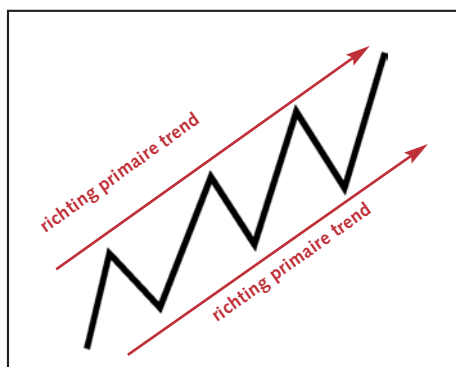
waarna een bodem (B) wordt gevormd. De rally vanaf bodem (B) slaagt er niet in om de oude top (A) te overschrijden, waardoor op het niveau van top (A) een nieuwe top (C) vormt. De daling die vervolgens plaatsvindt vanaf de nieuw gevormde top (C) kan achtereenvolgens de stijgende trendlijn doorbreken en mogelijks zelfs de bodem (B) neerwaarts breken. Dit doorbreken van de voorgaande bodem (B) voltooit de topformatie en genereert een verkoopsignaal. Op basis van een voltooide dubbele top kan een minimum koersdoel worden bepaald. Men doet dit door de hoogte van de hele formatie (verschil tussen bodem (B) en de toppen (A) en (C)) af te trekken van het uitbraakpunt bij bodem (B). Net als bij een H&S-formatie kan ook in geval van een dubbele top een zogenaamde pull-back optreden. Uiteraard wordt de evenknie van de dubbele top gevormd door de dubbele bodem aan het einde van een dalende trend.

Hoofd&Schouderpatroon: dit patroon hebben we hier al eerder besproken. (Bovenaan deze pagina wordt de hoofd&schouder-formatie nog eens kort uitgelegd, alsmede in verschillende varianten afgebeeld).

Primaire trendbeweging

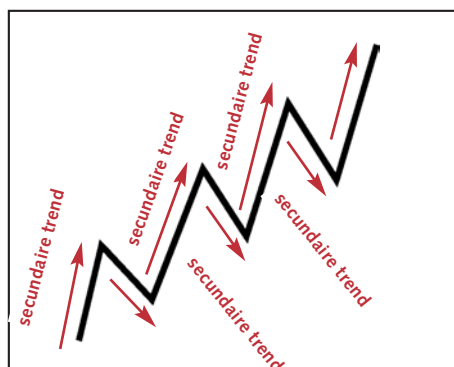
Binnen de technische analyse zijn er 3 trendbewegingen die tegelijkertijd voorkomen.

De eerste is de primaire trendbeweging. Dit is de belangrijkste beweging die de algemene trend weergeeft. Een stijgende algemene trend is een bullmarkt en een dalende algemene trend een bearmarkt. De primaire trendbeweging duurt langer dan een jaar en soms zelfs meerdere jaren. Charles Dow, die wordt beschouwd als de grondlegger van de methode van de technische analyse, was ervan overtuigd dat de aandelenbeleggers primair deze richting van de aandelenmarkt in de gaten hielden. De drie trendrichtingen: primaire, secundaire en tertiaire trend zijn ook door hem benoemd. De pijlen in de grafiek hieronder geven de richting van de 'primaire' trend weer.

Secundaire trend

De secundaire trend geeft de correcties binnen de primaire trend weer en is te omschrijven als een correctiebeweging. Het karakter is meestal tijdelijk (drie weken tot drie maanden) en varieert van een/derde tot twee/derde deel van de laatste beweging in de hoofdtrend. Een secundaire trend loopt vaak uit in een zijwaartse beweging. Vraag en aanbod zijn dan met elkaar in evenwicht. Als de primaire trend stijgend is, wordt de tegengestelde beweging een technische reactie of correctie genoemd en kan gezien worden als een tijdelijke onderbreking. Bij een dalende primaire trend noemen we de beweging tegen de trend in een technisch herstel. De pijlen in de grafiek hieronder geven de richting van de 'secundaire' trend weer.

Tertiaire trend

Bij de tertiaire trend gaat het om de korte termijn bewegingen die minder dan zes weken duren. Er wordt ook wel gesproken van de korte trendbeweging. Er is sprake van kleine fluctuaties binnen de secundaire trend. Het gaat hierbij eigenlijk om de dagelijkse koersbewegingen. De moeilijkheid voor de technisch analist ligt in het herkennen van het onderscheid tussen een normale correctie binnen een primaire (secundaire) trend en de eerste beweging binnen een nieuwe trend. De vergelijking die Charles Dow voor de beschrijving van de trends gebruikte, was de zee. De primaire trend zag hij als het tij, de secundaire trend als de golven en de tertiaire trend als de rimpelingen in het water. De pijltjes in de grafiek hieronder geven de richting van de 'tertiaire' trend weer.

Volume

Volume is het aantal aandelen dat op een dag wordt verhandeld. Dit begrip moet niet worden verward met omzet. Onder omzet wordt verstaan: de koers maal het aantal verhandelde aandelen. Het volume geeft de onderliggende emotie van de belegger weer en wordt ook wel marktsentiment genoemd. Door het volume te bekijken wordt de intensiteit ofwel kracht van de koersbeweging gemeten. De kracht van een marktbevinging kan beter worden bepaald door te kijken naar het koop- en verkoopgedrag van de belegger. De meest krachtige trend is die waar het volume de richting bevestigt. Bij een stijgende trend moet dan sprake zijn van een toenemend volume. Bij de correcties (binnen de stijgende trend) zullen de volumes dan af moeten nemen. Het omgekeerde is zichtbaar bij een dalende trend. De dalingen gaan gepaard met een toenemend volume, de herstelbewegingen met een afnemend volume. De technisch analist zoekt naar bevestiging van het volume. Indien dit niet het geval is, dan wordt er gesproken over divergentie (= tegenstrijdig verloop). In de analyses van de technisch analist wordt dan gemeld: 'de stijging wordt niet bevestigd door de ontwikkeling van het volume'. Dit

feit is in veel gevallen een vroegtijdig signaal dat de trend (mogelijk) zal draaien, eigenlijk een waarschuwing dus. Posities kunnen in deze fase al worden afgebouwd. Het volumeverloop bij een uptrend is overigens belangrijker dan bij een downtrend. Bij een downtrend doet de "zwaartekracht" zijn werk en de hulp van het volume is daarbij van minder belang. Als het volume toeneemt bij een stijgende koers, is er sprake van een sterke markt. Een stijgende koers met een dalend volume geeft een zwakke markt aan. Er kan dan op een trendreversal gerekend worden. Een uitbraak boven een weerstandniveau (horizontale weerstand op opwaartse uitbraak uit een stijgend trendkanaal) bij een zwaar (=hoog) volume genereert bijna zeker een flinke acceleratie van de koers. Binnen een trading range is het volume vaak redelijk stabiel en niet hoog. Kopers en verkopers houden elkaar in evenwicht. Een uitbraak vindt vaak plaats bij een hoog volume. Beleggers met posities in de verkeerde richting moeten deze onverhoopt sluiten, wat verdere stijging van het volume tot gevolg heeft. Indien de uitbraak plaatsvindt bij een laag volume, dan mag met de nodige argwaan naar de koersbeweging gekeken worden. De kans is in dat geval groot dat de koers dan terugvalt binnen de trading range. Een belangrijke

bodem wordt vaak gevormd bij een *selling climax*. In dit geval gaat een scherpe daling gepaard met een sterk toenemend volume. De laatste bulls gooien de handdoek in de ring. Dit is het moment waarop een trenddraai kan worden verwacht. Het omgekeerde laat een zogenaamde *blow off* zien. Deze ontstaat op een belangrijke markttop. De koers zet nog eens een laatste eindsprint in, die gepaard gaat met een zeer sterk stijgend volume. Beleggers worden door de felle uptrend aange-trokken en stappen ook in, wat verdere stijging tot gevolg heeft. Het gevaar schuilt in het feit dat degenen die al veel eerder waren ingestapt de tijd nu rijp vinden om afscheid te nemen van hun aandelen. Het gevolg is een zeer snelle koersdaling bij een zeer hoog volume. Wachten op een herstel is dan niet aan de orde. Het is zaak onmiddellijk afscheid te nemen van de stukken. Het volume wordt meestal weergegeven in een staafgrafiek. Iedere staaf geeft de hoogte van de dagelijkse volumes aan. Hoe hoger de staaf, hoe hoger het volume (hoe meer aandelen er zijn verhandeld). De interpretatie van het volumeverloop is hetzelfde als voor het koersverloop.

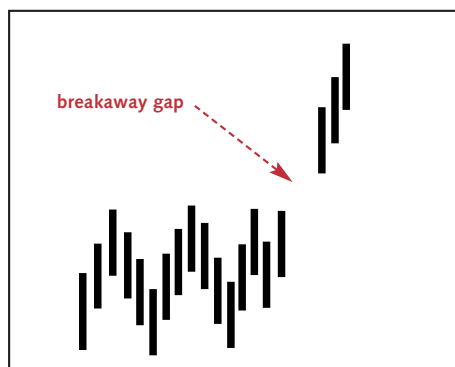
De exhaustion gap

Deze gap verschijnt aan het einde van een koersbeweging en ontstaat door een laatste krachtsinspanning. Er wordt ook wel gesproken van een uitputtings gap. Op het moment dat deze gap ontstaat is het nog niet duidelijk of het een runaway gap of een exhaustion gap betreft. Als de koers na de vorming van een hogere top één of enkele dagen later terugvalt, kan dit een aanwijzing zijn voor het begin van een trenddraai (een opwaartse trend draait dus naar een neerwaartse trend). De gevormde gap was dus een exhaustion gap. Wordt de opwaartse beweging na de gap toch hervat, dan was er sprake van een breakaway gap.

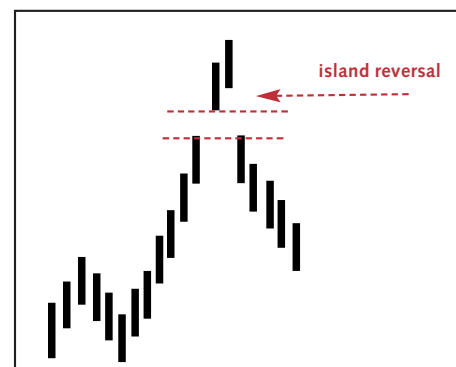
De breakaway gap

De breakaway gap vindt gewoonlijk plaats bij de voltooiing van een belangrijk koerspatroon. Dit kondigt meestal een krachtige koersbeweging aan. Normaal gesproken gaan ze gepaard met hoge volumes. Bovendien worden ze vaker niet dan wel opgevuld. Dit type gaps wordt vaak aangetroffen nadat belangrijke weerstandsniveaus en weerstandslijnen zijn doorbroken. Hierna zet de koers een flinke rally in of breekt juist een koerstrend af. Indien de gap geheel wordt opgevuld en de koers beneden het gagebied zakt, is dit een teken van een valse uitbraak.

De island reversal

De island reversal wordt ook wel top reversal genoemd en is een combinatie van een exhaustion gap in de opwaartse trend en een breakaway gap in de andere richting. Dit vindt binnen een aantal dagen plaats. In de charts zijn dan een aantal staafjes te zien die als een eilandje in de grafiek zichtbaar zijn. De island reversal duidt erop dat er sprake kan zijn van een belangrijke koersomkeer.

De Gapformaties

Op een grafiek bestaande uit barcharts (dus niet op een lijngrafiek) zijn soms gaps zichtbaar. Dit zijn gebieden in de grafiek waarin geen handel heeft plaatsgevonden. Deze zijn als koersgaten (koershiaten) te herkennen. In een uptrend opent de koers boven de hoogste koers van de vorige dag. Hierdoor ontstaat een koersonderbreking in de bargrafiek, die gedurende de dag niet wordt opgevuld. Uiteraard geldt bij een downtrend het omgekeerde. In dit geval ligt de hoogste koers onder de laagste koers van de vorige dag. Gaps ontstaan wanneer vraag en aanbod ver uiteen liggen. De koers ondergaat zeer grote veranderingen. Opwaartse gaps ontstaan doordat vraag en aanbod plotseling zodanig verschillen dat de koers een zeer grote verandering ondergaat.

Er is een viertal gaps te onderscheiden:

1. de common gap
2. de breakaway gap
3. de measuring of runaway gap
4. de exhaustion gap (= island gap).

De upside gap is het koersgat dat ontstaat in een uptrend. Het mag worden beschouwd als een teken van marktsterkte. De downside gap is het

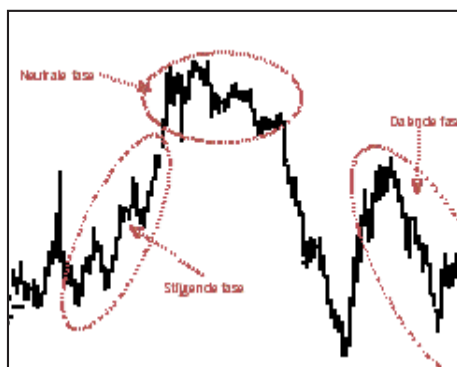
gat dat ontstaat in een downtrend. Dit is het teken van een zwakke markt. Gaps kunnen worden waargenomen op dag-, week- en maandcharts. Het spreekt voor zich dat monthly price gaps veel belangrijker zijn dan daily price gaps. De common gap vertelt ons vrij weinig over de koersontwikkeling. Dit type koersgat ontstaat in een periode waarin er sprake is van weinig vraag en aanbod (men spreekt dan van een dunne handel). De koerstrend is zijwaarts en derhalve is er sprake van een consolidatiefase. Deze gap is een uiting van een slappe markt. De common gap doet zich voor bij aandelen met een geringe activiteit. Als er dan een grote order wordt uitgevoerd, zal dit voor een flinke uitslag in de grafiek zorgen. Indien deze gap dan ook nog plaatsvindt bij lage omzetten, zijn ze van ondergeschikt belang. De analisten doen met deze gap niet zo veel. Overigens worden deze gaps weer snel opgevuld. Dit wil zeggen dat de koers al weer snel op een niveau komt binnen het gebied van de gap. Van de te bespreken gaps is dit de minst belangrijke. De runaway gap komt meestal voor in het midden van een hoofdtrend. Het is een continuerings gap (ook wel measuring gap genoemd). Deze gap ontstaat doordat beleggers hun winsten nemen. Zij anticiperen op een technische correctie. Als vervolgens blijkt dat de cor-

rectie uitblijft, zullen degenen die zijn uitgestapt opnieuw instappen. In een uptrend is dit een teken van kracht maar in een downtrend een teken van zwakte. De koerssprong die het gevolg is van zo'n gap moet gepaard gaan met relatief toenemende volumes. Runaway gaps fungeren in een uptrend als een steunzone. Bij technische correcties worden deze normaal gesproken niet opgevuld. Overigens zien we dit type koersgat pas ontstaan als de koers bij een gematigd handelsvolume al geruime tijd de richting van de bestaande trend volgt zonder noemenswaardige koerschommelingen. Runaway gaps ontstaan als de koersen weinig weerstand ondervinden. Zij zouden ook kunnen worden beschouwd als een soort van voorzettingspatroon. Omdat ze vaak halverwege een trend voorkomen, kan men vanaf de gap een procentuele verdubbeling vaststellen. Deze verdubbeling wordt wel onwaarschijnlijker als er meerdere runaway gaps na elkaar plaatsvinden. De opmerking dat gaps altijd gevuld moeten worden, is niet juist. Het hangt af van het soort gap. De common gap wordt meestal gevuld, de breakaway gap meestal niet gevuld, de runaway gap meestal niet gevuld en de exhaustion gap wordt altijd gevuld (na deze gap volgt een trenddraai waardoor de gap per definitie gevuld moet worden).

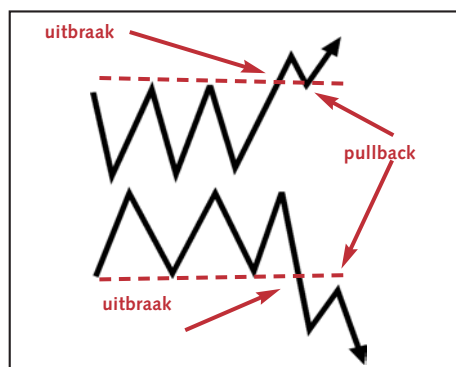
Technische analyse: de strategie

In een grafiek zijn drie richtingen mogelijk; opwaarts, dalend of zijwaarts. Een technisch analist zoekt eerst naar deze richting aan de hand van objectieve waarnemingen. Op basis van de gevonden trend worden beslissingen genomen m.b.t. de te volgen strategie (aandelen kopen/houden of verkopen). Hierbij is het van belang het risico te beperken, bijvoorbeeld door geen aandelen kopen die zich in een dalende trend bevinden (tenzij zeer speculatief). Eén van de uitgangspunten van "technische analyse" is dat de koersrichting zich voortzet in de ingeslagen richting totdat de grafiek anders aangeeft. De eerste signalen van een op handen zijnde trendverandering is het doorbreken van steun- of weerstandslinies en vervolgens de vorming van bodem- en toppatronen (waarover in volgende nummers meer).

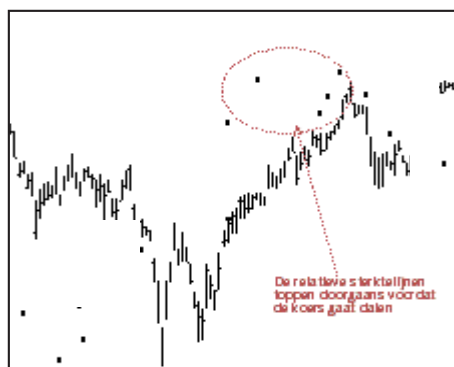
Horizontale trendlijnen

Een veel gebruikte referentiepunt in de technische analyse is een horizontale trendlijn. Dit kan een horizontale steun- of weerstandlijn zijn. Een horizontale steunlijn wordt getrokken onder één of meerdere significante bodems. De horizontale weerstandlijn wordt over één of meerdere significante toppen gelegd. Deze niveaus zijn te omschrijven als niveaus waarop vraag (in geval van een steunlijn onder bodems) of aanbod (in geval van een weerstandlijn over toppen) actief waren. Vaak bepalen deze niveaus de 'pijngrens' van de belegger. Een doorbraak kan heftige reacties uitlokken. Een weerstand, eenmaal gebroken, functioneert daarna vaak als steun en v.v. Een dergelijke test, de zogenaamde 'pull-back', is vaak de laatste test voordat de uptrend van start gaat.

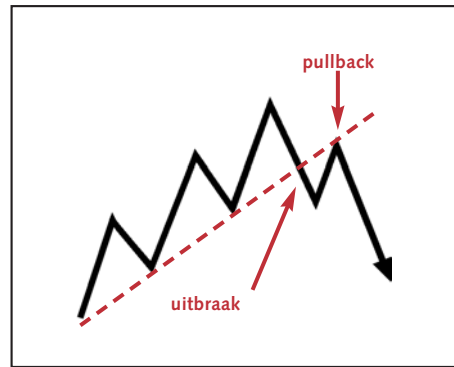
Relatieve Sterkte (Relative Strength)

De relatieve sterkte is een indicator die de aandelen selecteert op basis van hun prestaties t.o.v. een ander aandeel of een index. Wij zetten de koersgrafiek af tegenover de AEX. Deze index is opgebouwd uit de 25 hoofdfondsen. Een stijgende Relatieve Sterkte-lijn geeft aan dat het desbetreffende aandeel beter presteert dan de koersindex. Op deze manier selecteer je de sterke aandelen uit (strategie "buy the winners"). Dalende RS-lijnen geven verzwakking aan t.o.v. de koersindex en geeft signalen af dat de prestaties aan het verzwakken zijn (oppassen dus!). Daarbij maken wij gebruik van een zogenaamde "snelle" en een "langzame" RS-lijn. Een opwaartse kruising van "snel" door "langzaam" is op de korte termijn positief, een neerwaartse kruising is op de korte termijn negatief.

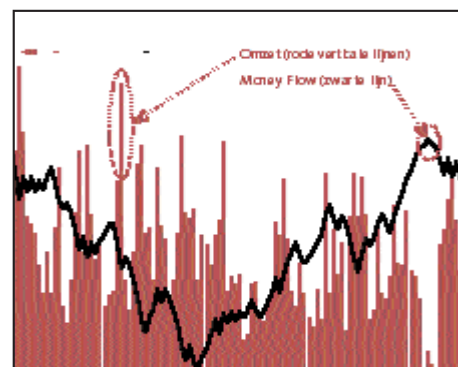
Het breken van een trendlijn

Zoals bekend, geeft de doorbraak van een trendlijn een verandering in de richting van het koersverloop weer. Eigenlijk een verandering in het sentiment onder de beleggers. Een opwaartse uitbraak boven een weerstandlijn geeft aan dat het sentiment verbetert, een neerwaartse doorbraak geeft verzwakking van het onderliggende sentiment weer. Het zijn de eerste signalen die anticiperen op een verandering van de trendrichting. Op belangrijke doorbraken kunnen posities worden aangepast. Bij een erg heftige doorbraak is het vaak verstandiger te wachten op de 'pull-back'. Het oude uitbraakniveau wordt nogmaals getest. Dit is de (tweede en vaak) laatste kans om posities te wijzigen. De pull-back naar de onderkant van een gebroken uptrend noemt men een 'cliffhanger'.

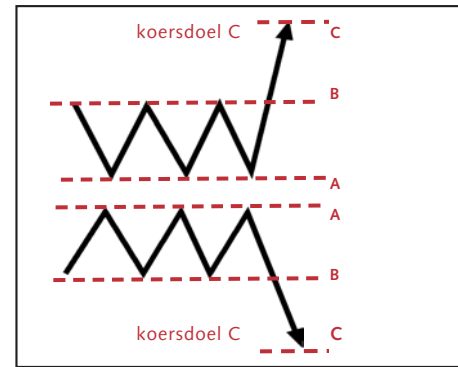
Money flow

Het totale volume (het totaal aantal verhandelde aandelen van een fonds) op een dag krijgt een plus- of een minwaarde. Dit is afhankelijk van het feit of de prijs van het aandeel die dag hoger dan wel lager sluit. Een hoger slot geeft het volume een pluswaarde, een lager slot geeft het volume een minwaarde. Daarbij is de richting van de money flow van belang. Een stijgende money flow wijst op een verbetering van de technische positie van een aandeel en een dalende money flow op een verslechtering.

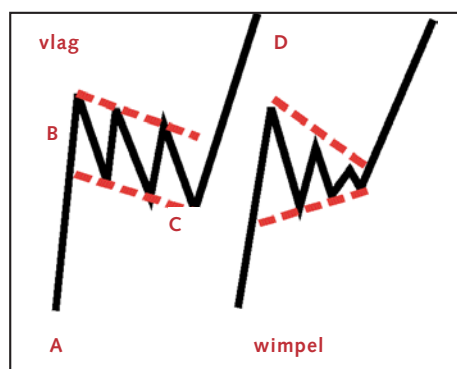
Pendulum-swing

Voor een belegger is het belangrijk om vooraf een koersdoel te bepalen. Hiervoor kan bijvoorbeeld een oude top of bodem worden gebruikt. Ook een trendkanaal is hiervoor te gebruiken. Als de koers uit het trendkanaal breekt, kan het koersdoel worden bepaald op basis van de pendulum-swing. De breedte van het trendkanaal wordt dan opgeteld of afgetrokken van het koersniveau waarop de uitbraak plaatsvond. Het trendkanaal wordt in dat geval dus gespiegeld (omgeklapt). Het is verrassend hoe vaak deze bepaalde koersdoelen worden behaald. Let wel: het is een koersdoel. Niet meer en niet minder. In de grafiek hieronder is de afstand tussen A en B even groot als tussen B en C. Een lineaire grafiek levert volgens de pendulum-swing een lager koersdoel op dan met een logaritmische schaalverdeling.

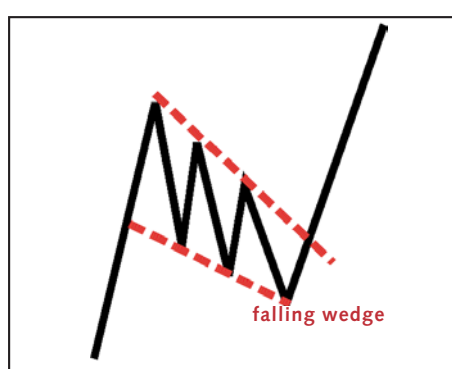
De vlag- en wimpelformatie

Vlaggen en wimpels zijn te omschrijven als kortstondige onderbrekingen van en binnen een hoofdtrend. Hierbij is het van belang dat er een felle koersbeweging aan vooraf moet zijn gegaan. Door winstnemingen ontstaat een beweging tegen de trend in. Tijdens de vorming van vlaggen en wimpels neemt het volume duidelijk af. De uitbraak uit dit koerspatroon vindt plaats bij hoge volumes. Zodra de trendlijnen van vlaggen en wimpels worden doorbroken, mag verwacht worden dat de trend, die hieraan vooraf ging, zal worden voortgezet. Het patroon komt tot stand binnen één tot vijf weken en vindt plaats halverwege de koersbeweging. Vaak komen vlaggen halverwege een beweging voor. De afstand die de koers heeft afgelegd van A tot B, is dan vaak even groot als die van C tot D.

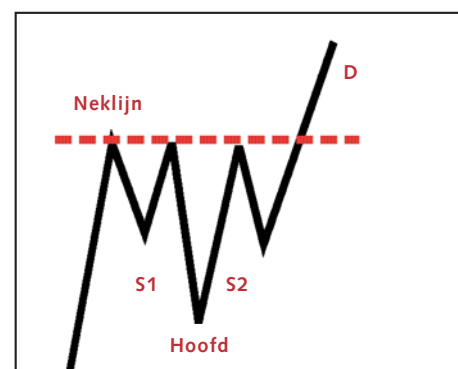
De wigformatie

Net als bij het vlag- en wimpelpatroon gaat de wig tegen de hoofdtrend in. De wig kan vergeleken worden met een a-symmetrische driehoek: een driehoek waarvan de benen niet onder dezelfde hoek naar elkaar toelopen. In het algemeen zijn de volumes tijdens de vorming van een wig laag, maar ze nemen weer toe op het moment van de uitbraak. Hierdoor zal een voortzetting van de oorspronkelijke trend plaatsvinden. Het wigpatroon doorloopt minstens 2/3 van de lengte (soms zelfs tot in de punt) voordat er een uitbraak optreedt. Normaal gesproken duurt de vorming van een wig één tot drie maanden. Tijdens de vorming van de wig nemen de volumes af, bij de uitbraak vindt meestal een volume-explosie plaats. Hierbij afgebeeld is de falling wedge (dalende wig), die in een uptrend voorkomt.

De hoofd&schouder-continueringsformatie

De hoofd&schouderformatie die al eerder is besproken als omkeerpatroon, kan soms verschijnen als een continueringspatroon. Het enige verschil met een hoofd&schouder omkeerformatie is, dat op het moment dat de neklijn doorbroken wordt de oorspronkelijke hoofdtrend wordt herwat. Voor de volledigheid moet wel worden gezegd dat een hoofd&schouderformatie als continueringspatroon minder betrouwbaar is. Daar komt nog bij dat ook het volumeverloop minder strikt gehanteerd kan worden. Voor de projectie en berekening van een koersdoel is de hoofd&schouder-continueringsformatie wel geschikt. De afstand van het hoofd tot aan de neklijn is vaak even groot als die van de neklijn tot aan niveau D.

Continueringspatronen

Continueringspatronen geven aan dat het koersverloop zich, na een pauze, zal voortzetten in de richting van de originele trend. Normaal gesproken neemt de vorming van een continueringspatroon minder tijd in beslag dan de vorming van een omkeerpatroon. In enkele gevallen kan het bij continueringspatronen voorkomen dat er toch een trendomkeer plaatsvindt.

- driehoeksformaties (reeds besproken in nummer 6, d.d. 8 febr. 2001)
- wigformaties
- vlag- en wimpelformaties

Wigformatie (de Wedge)

De wedge of wigformatie is een vaak voorkomend en betrouwbaar continueringspatroon, dat slechts in een enkel geval voorkomt als een omkeerpatroon.

Zoals de naam al doet vermoeden, vindt de koersvorming in de 'wedge' plaats op een manier die op een grafiek een wigvorm achterlaat. Een patroon dat begrensd wordt door een steun- en een weerstandlijn die naar elkaar toelopen en beiden ofwel dalend (= falling wedge) ofwel stijgend zijn (=

rising wedge). De rising wedge komt voor in een lange termijn dalend koersverloop, de falling wedge komt voor in een lange termijn stijgend koersverloop.

Bij een rising wedge zijn de verkopers geleidelijk aan bereid om minder lang te wachten met verkopen en nemen met steeds minder genoegen.

In tegenstelling tot driehoeksformaties is het in de wedge goed mogelijk dat de koersen lang in het patroon 'blijven hangen' alvorens uit te breken zonder de betrouwbaarheid van het patroon aan te tasten.

Vaak gebeurt het zelfs dat de koers nog even boven de top van een rising wedge uitstijgt in een allerlaatste rally alvorens naar beneden uit te breken. Wanneer de uitbraak eenmaal heeft plaatsgevonden wordt normaal gesproken weinig tijd meer verloren voordat een serieuze daling wordt ingezet.

Deze daling zal in de meeste gevallen minimaal doorzetten tot aan het begin van de rising wedgeformatie en soms zelfs nog verder.

Vrijwel dezelfde karakteristieken geldt voor de falling wedge, maar dan uiteraard omgekeerd.

Alleen het koersverloop na de uitbraak verschilt duidelijk. Bij een rising wedge dalen de koersen na de uitbraak vrij snel, terwijl we bij een falling wed-

ge vaak een zijwaartse consolidatie zien voordat de koers daadwerkelijk begint te stijgen.

Vlaggen en wimpels (= scherpe vlag)

Op de grafiek kunnen beide patronen herkend worden aan hun vorm, de naam zegt het al. Een vlag kan het beste omschreven worden als een klein compact patroon van koersfluctuaties dat licht tegengesteld loopt aan de voorafgaande trend.

Vlagpatronen (= consolidatie) worden voornamelijk gevormd na een flinke stijging of daling onder een steile hellingshoek, vaak bijna verticaal.

Uiteindelijk zal de druk van winstnemingen de beweging stoppen en de koers enigszins terug laten lopen. De serie kleine koersfluctuaties laat een patroon zien waarin toppen en bodems steeds ietsje lager liggen dan de voorgaande toppen en bodems.

Op de grafiek is dan een patroon zichtbaar dat lijkt op een vlag die vanaf de top van de mast naar beneden wappert. Vandaar de naam.

En uitbraak uit dit patroon moet plaatsvinden in de verwachte richting binnen niet meer dan vier weken. Een vlag of wimpel die langer dan vier weken duurt moet als "verdacht" worden beschouwd.

Karakteristieken: uptrend type A

Gemiddeld retracementspercentage: 25 - 35 %
 Verschil in koersperformance A naar B: 55%
 Bodems: liggen ver boven oude toppen
 Koopmoment: bij doorbraak boven vorige top
 Stoploss niveau: 3 % onder laatste top
 Trendlijn als steun: ja
 Koopwaardigheid: zeer hoog
 Volume: stijgt zeer krachtig

Andere kenmerken:

Na een beperkte correctie volgt steeds een zeer felle en forse stijging
 Stijgingen zijn vele malen groter dan de voorgaande correctie
 Steile trendlijnen

Karakteristieken: uptrend type B

Gemiddeld retracementspercentage: 45 - 50 %
 Verschil in koersperformance A naar B : 36 %
 Bodems: raken vorige toppen
 Koopmoment: bij doorbraak vorige top
 Stoploss niveau: 3 % onder uitbraakpunt
 Trendlijn als steun: ja
 Koopwaardigheid: koopwaardig
 Volume: goed

Andere kenmerken:

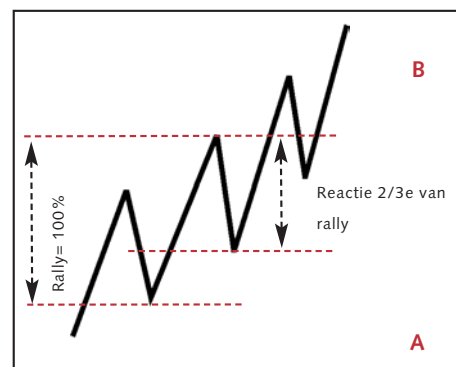
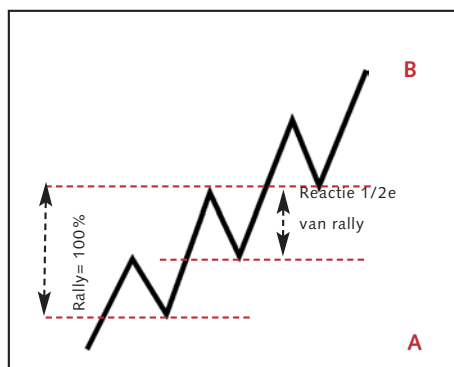
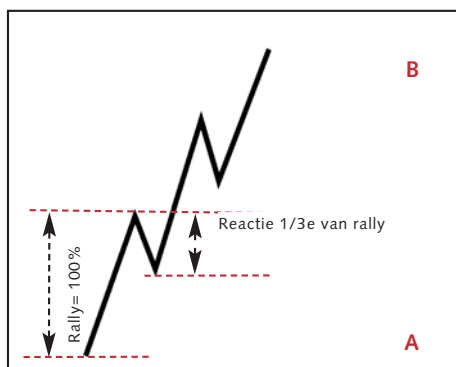
Gemiddelde stijgingen gevolgd door gemiddelde correcties
 Na een correctie volgt een redelijke stijging
 Stijgingen zijn twee keer de omvang van de voorgaande correctie
 Normale trendlijnen

Karakteristieken: uptrend type C

Gemiddeld retracementspercentage: 75 %
 Verschil in koersperformance A naar B: 18 %
 Bodems: ver onder vorig toppen
 Koopmoment: onderkant trendkanaal
 Stoploss: 3 %
 Trendlijn als steun: ja
 Koopwaardigheid: niet interessant
 Volume: blijft matig

Andere kenmerken:

Zwakke stijgingen gevolgd door forse correcties
 Na een forse correctie volgt een matige stijging
 Stijgingen zijn iets groter dan de voorgaande correctie
 Zwak stijgende trendlijnen

De verschillende type trends

Een opwaartse beweging komt alleen tot stand als er meer kopers zijn dan verkopers en de vraag het aanbod overstijgt. De koersgrafiek in een uptrend is altijd herkenbaar aan hogere toppen en bodems. Een technisch koopsignaal ontstaat indien een vorige top wordt gebroken. In een stijgende trend is iedere koerscorrectie koopwaardig, zolang deze een nieuwere hogere bodem vormt. Toch zijn niet alle uptrends vergelijkbaar. De ene is soms sterker dan de andere. Onderzoek heeft aangetoond dat het de moeite loont om alleen die fondsen in portefeuille te selecteren met de sterkste trendkarakteristieken. Een belegger moet het onderscheid maken tussen goede en slechte uptrends. De meeste uptrends komen voor in drie verschillende categorieën te weten: type A (sterk), type B (goed) en type C (zwak). De uptrend type A is een echte money-maker, het aandeel van onze dromen.

Bij een type A valt op dat de correcties verhoudingsgewijs zeer beperkt zijn. Het retracementspercentage bedraagt in trendtype A nooit meer dan 35. Men zou kunnen concluderen dat de beleggers blijkbaar het geduld niet kunnen opbrengen om een grotere correctie af te wachten. Het meest duidelijke kenmerk van een uptrend

type A is de flinke ruimte die op de grafiek zichtbaar wordt tussen oude top en bodem. Uptrend type B is een aandeel dat het op feestjes ook goed doet. Toch verzamelt u iets minder mensen om zich heen. Het retracementspercentage bedraagt nu circa 50. Belangrijk kenmerk is dat de correctiebodems steeds exact op de niveaus van voorgaande toppen ligt. Deze variant van uptrend, met een retracementspercentage van 50, komt vrij vaak voor. Uptrend type C zal de minste aandacht trekken. Het is dan ook de zwakste van de drie. Bij deze trend wordt van de voorafgaande beweging ongeveer 75 procent ingeleverd. Het kenmerk van deze beweging is dat de correctiebodems steeds onder het niveau van de voorgaande toppen liggen. Bij de beoordeling van trendkarakteristieken maakt men binnen de technische analyse ook gebruik van andere technische indicatoren zoals momentum en relatieve sterkte. Hier zal later op teruggekomen worden.

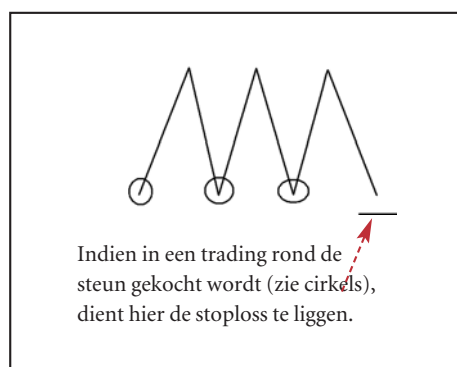
Het einde van de uptrend

Een trend die al enige tijd bestaat, komt vrijwel nooit plotseling van de ene op de andere dag tot stilstand. Meestal worden in het proces van een

trendomkeer twee aparte fases onderscheiden. Technisch stellen we altijd eerst vast of er sprake is van topvorming en daarna pas de trendomkeer. Wie te snel tot de conclusie komt dat een trend gedraaid is van stijgend naar dalend zou onnodig geld kunnen verliezen. Op de beurs moet eerst vraag en aanbod met elkaar in evenwicht komen, waardoor de stijging zijn snelheid verliest (= momentum) en een belangrijke trendlijn kan worden gebroken. Deze technische signalen geven het einde van de trend, alsmede het begin van een zijwaartse consolidatie aan. We gaan nu verder in op "topvorming". Vaak pas nadat de koers al meerdere hogere bodems heeft gevormd, wordt het aandeel door het grote publiek ontdekt. Dat is ook een periode waarin de belegger steeds enthousiaster wordt omdat het nieuws steeds beter wordt. De kopers blijven in de meerderheid, maar het ideale koopmoment, de opwaartse uitbraak uit de trading range, is echter al lang achter de rug. De volgende keer gaan we in op de technische signalen die op het einde van een trend voorkomen. Op basis van welke condities kan men het einde van een trend herkennen en hoe vroeg mag men er al op anticiperen?

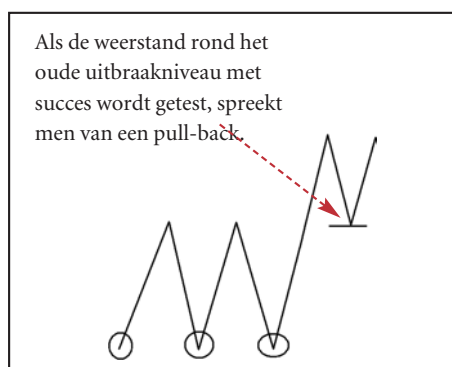
Trading range

Een zijwaartse koersbeweging tussen twee horizontale niveau's. Andere benamingen zijn: "horizontale consolidatie" of "trading markt". Indien de procentuele verschillen tussen steun en weerstand groot genoeg zijn, kan het interessant zijn hiertussen te handelen door rond de steun te kopen en tegen de weerstandslinje te verkopen. De omvang van de eerste koersbeweging die volgt na een uitbraak uit een trading range is vaak even groot als de hoogte van die trading range. Indien een opwaartse doorbraak weer snel teniet wordt gedaan, waardoor het koopsignaal wordt geneutraliseerd, spreken we van een "failure", of "bear trap". Het kan heel verstandig zijn een kritisch niveau te bepalen waarop men een ingenomen positie verkoopt, indien de koers er onverhoopt onder zakt. We spreken dan van een stoploss.

Pull-back

Nadat de koers opwaarts uit de trading range is gebroken, gaat deze niet in een rechte streep omhoog. Vaak zien we dat de koers nog een keer terugveert naar het uitbraakniveau. Dit punt ligt meestal rond de vorige koerstop. Beleggers kunnen deze beweging gebruiken als een tweede aankoopkans. Het oude uitbraakniveau wordt getest als steun. We spreken dan van rolwisseling (oude weerstand wordt nieuwe steun). Een bekende regel is de "triple rule", ook wel de regel van drie. Een uitbraak uit een trading range genereert alleen dan een geldig koopsignaal, indien de koers minimaal 3 procent en tenminste drie dagen boven de weerstandszone blijft. Tijdens de uitbraak moeten de handelsomzetten minimaal 33 procent boven het voorgaande omzetgemiddelde liggen.

Van trading naar trending

Zoals gezegd beweegt een trading markt zijwaarts. De tegenhanger hiervan is een trending markt. Hierbij heeft de koers de neiging enige tijd omhoog of omlaag te bewegen. Onderzoek heeft uitgewezen dat na de uitbraak uit een trending markt in 75 procent van de gevallen een langdurige koersstijging optreedt. Het kan dan ook heel interessant zijn hierop in te spelen door de aandelen "op de uitbraak" te kopen. Een uptrend is altijd herkenbaar aan hogere toppen en bodems. Elke keer wanneer de koers boven een vorige top uitstijgt, wordt de weerstand rond het niveau van die vorige top gebroken en treedt er een technisch koopsignaal op. In een stijgende trend is elke koerscorrectie koopwaardig zolang deze een hogere bodem vormt. Een andere keer zullen we ingaan op de 'verschillen' in trends.

De uitbraak: het koopsignaal

Het koerspatroon waarbij er sprake is van een serie horizontale koersbodems op bijv. EUR 100 en horizontale koerstoppen op EUR 110 noemen we een trading range. De koerstoppen en bodems kunnen door middel van een trendlijn worden verbonden. Binnen deze range is het gedrag van kopers en verkopers, m.a.w. vraag en aanbod, redelijk in evenwicht. We spreken dan ook wel van een "neutraal" verloop. Naar gelang deze fase langer duurt, rekent de markt er steeds minder op dat er op hogere niveau's kan worden verkocht. Op het moment dat de koers hier wel doorbreekt (bijv. op basis van een positief bericht) zullen de vraag- en aanbodverhoudingen drastisch omslaan.

Terugval

Van de oude weerstand is op dat moment geen sprake meer. Technisch gezien genereert zo'n doorbraak altijd een koopsignaal. Een terugval tot het uitbraakniveau (bijv. door winstnemingen) noemen we een pull-back. Uitgaande van het bovenstaande voorbeeld ontstaat nu op EUR 110 het steunniveau. Weerstand en steun zijn dan van rol gewisseld. Heel belangrijk is daarbij te vermelden dat de markt verandert van trading naar trending.

ding. Een doorbraak boven een vroegere weerstand geeft altijd een koopsituatie aan omdat het aanbod rond dat niveau wordt overwonnen.

Het koopsignaal wordt bevestigd indien bij een eventuele doorbraak, de pull-back, de koers niet meer onder het uitbraakniveau wegzakt. Zoals gezegd valt de koers na een uitbraak nog eenmaal terug naar het uitbraakniveau, voordat de grote stijging inzet. Een voorzichtige belegger zou de ene helft van zijn hausse positie op de uitbraak kunnen kopen. De andere helft van zijn belang zou hij kunnen innemen op de pull-back.

Let overigens wel goed op: hoe kleiner de pull-back, des te groter is de stijging die erop volgt. De uptrend is pas een feit indien zich na de hogere koerstop een eerste hogere bodem ontwikkelt. Bedenk dat een stijgende markt altijd twee stappen vooruit wil zetten en een stap achterwaarts.

Vorige top

De kopers zullen dan tegen elkaar op moeten bieden en zodra de koers daarna boven de vorige top uitbreekt, treedt een nieuw koopsignaal op. Indien de volgende bodem zich hier dan ook op of boven vormt, wordt ook dat koopsignaal bevestigd. Op de grafiek worden inmiddels de contouren zicht-

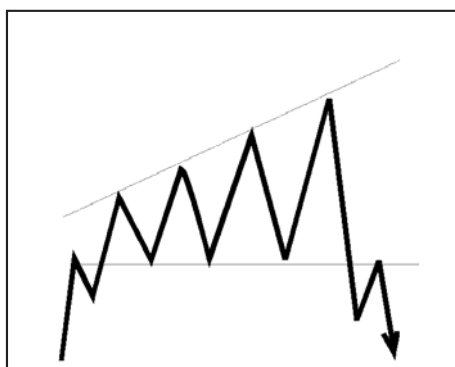
baar van een uptrend. Wellicht ten overvloede, bij elke opwaartse doorbraak boven een vorige piek wordt een nieuw koopsignaal gegeven om te kopen.

Korte termijn

Interessant is nog te melden dat een uptrend vrijwel geheel gedomineerd wordt door kopers die vanuit een lange termijn visie beleggen. De uptrend is positief, dynamisch en opwindend. Bij een trading range is er sprake van een evenwicht tussen vraag en aanbod en zijn de beleggers alleen op de korte termijn actief.

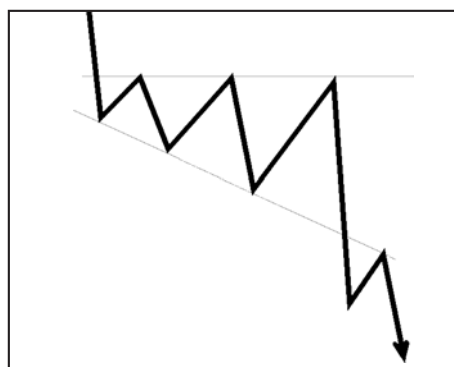
Stijgende verbredingsformatie (omkeer)

Bij de stijgende verbredingsformatie komen de toppen steeds hoger te liggen, terwijl de bodems op een gelijk niveau liggen. Duidelijk is te zien dat de uitslagen steeds groter worden. Een verkoopsignaal ontstaat indien de neerwaartse uitbraak meer dan drie procent bedraagt ten opzichte van de neklijn. Hoe groter de volumes tijdens de uitbraak zijn, hoe betrouwbaarder het signaal. Daar komt nog bij dat naarmate de omzetten groter zijn, de daling eveneens groter zal zijn. Als we naar het volumeverloop kijken, dan zien we dat het verloop van de toppen en bodems gelijkenis vertoont met de "hoofd&schouder" variant.

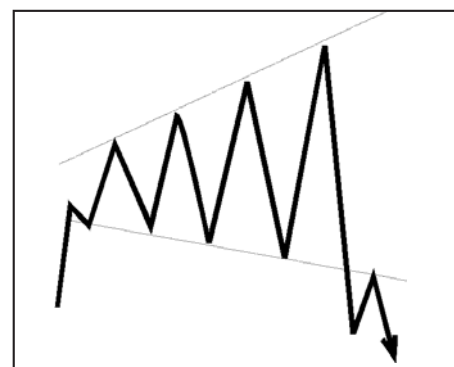
Dalende verbredingsformatie (consolidatie)

In tegenstelling tot de hiervoor beschreven "omkeer-variant", volgt nu de "consolidatie-variant" van een verbredingsformatie. Voor de verandering is gekozen voor de variant, die wordt gevormd na een periode van dalende koersen. In de grafiek hieronder is te zien dat de toppen op een gelijk niveau liggen, terwijl de bodems steeds lager komen te liggen. Er is gekozen voor de "dalende verbredingsformatie" (consolidatieformatie). Een neerwaartse uitbraak van meer dan drie procent mag geldig geacht worden.

Wat zaken op een rijtje...

Samenvattend: een "stijgende verbredingsformatie" is in geval van een opwaartse uitbraak een omkeerformatie en bij een opwaartse doorbraak een consolidatieformatie. Voor een dalende verbredingsformatie geldt het volgende: een opwaartse doorbraak is een omkeerformatie en een neerwaartse doorbraak een consolidatieformatie. De hieronder uitvoerig beschreven verbredingsstopformatie komen we tegen aan het eind van een trend. Het volumeverloop is binnen dit patroon erg grillig. Globaal gezien stijgen de volumes bij de vorming van de toppen en nemen af bij de vorming van de bodems.

Verbredingsformaties (broadening formation)

In vorige edities van ons weekblad zijn we al uitvoerig ingegaan op continuerings- en omkeerpatronen. Deze keer nemen we de zogenaamde "verbredingsformaties" onder de loep. Deze patronen kenmerken zich door het steeds verder uit elkaar gaan lopen van de toppen en de bodems. Een vaak voorkomend type is de "verbredingsstopformatie" met drie achtereenvolgende hogere toppen en twee bodems, waarvan de tweede bodem lager ligt dan de eerste. Omdat er een aantal valse signalen wordt gegeven, is het uiterst moeilijk om conform dit patroon te handelen. Het patroon is namelijk in tegenspraak met de binnen de technische analyse gangbare opvatting dat een patroon van stijgende toppen een hervatting van de uptrend aangeeft, terwijl een patroon van lagere bodems wijst op een hervatting van de downtrend. Bij dit patroon zien we immers beide!

Als de toppen en bodems door middel van twee trendlijnen met elkaar worden verbonden, wordt in de grafiek een zogenaamde "omgekeerde driehoek" zichtbaar. De patronen kenmerken zich door steeds groter wordende uitslagen. Dit geeft

aan dat de markt heen en weer wordt geslingerd tussen hoop en vrees. De participatie van de particuliere belegger wordt in deze fase van de koersontwikkeling steeds groter. Veelal wordt er sterk op basis van geruchten en emoties gehandeld. Helaas is bij de vorming van dit niet zo vaak voorkomende patroon geen zekerheid te geven omtrent het verdere koersverloop. Met andere woorden: de uitbraak bepaalt de richting. Bovendien dient men in verband met het vaak grillige verloop een veiligheidsmarge van drie procent in acht te nemen, hetzij naar boven, hetzij naar beneden. Een verbredingsformatie kan zowel na een periode van stijgende als na een periode van dalende koersen worden gevormd. Het volume neemt binnen dit patroon toe naarmate de uitslagen groter worden.

Er zijn overigens drie typen verbredingsformaties te onderscheiden:

1. Verbredingsstopformatie
2. Omkeerformaties
3. Consolidatiepatronen

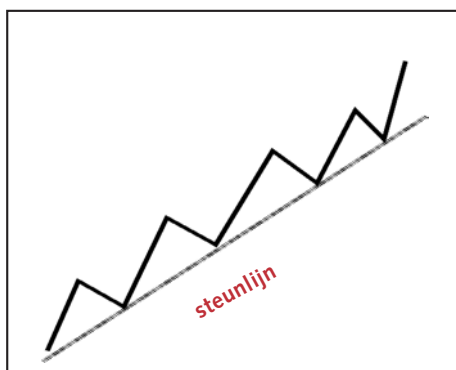
In deze tekst beperken we ons tot de verbredingsstopformatie. Vaak zal er na de uitbraak uit dit patroon nog een herstelbeweging optreden die

meestal vijftig procent van het "voorgaande been" zal bedragen, alvorens de ingeslagen richting te hervatten. (Simpel gezegd: daling - herstelbeweging - verdere daling). Een verbredingsformatie vormt vaak een belangrijke markttop. Na de neerwaartse uitbraak is de trenddraai een feit. Dit patroon wordt ook wel een "five-point reversal" genoemd. Dit omdat er bij een verbredingsstop (broadeningstop) sprake is van drie toppen en twee bodems. De derde bodem ligt buiten het patroon (er onder). Vervolgens veert de koers op en vormt een lagere top onder top drie. Dit is de top die gevormd wordt na het vijftig procent herstel. Deze lagere top geeft het tweede signaal voor een uitbraak (de lagere top was het eerste) die ongeveer gelijk zal zijn aan het breedste deel van deze verbredingsstopformatie. Na deze twee waarschuwingen begint het patroon te lijken op een "hoofd&schouderpatroon" met een dalende neklijn.

Hierboven wordt de stijgende verbredingsformatie (omkeer) en de dalende verbredingsformatie (consolidatie) besproken en aanvullende informatie verstrekt.

Uitleg: stijgingssteunlijn

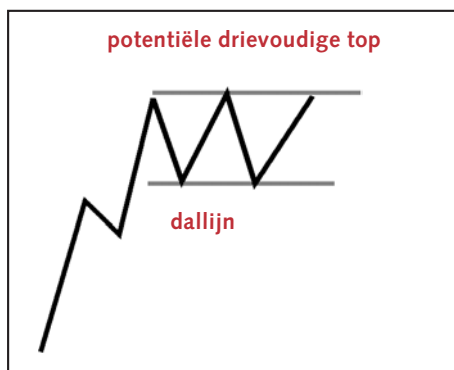
Een stijgingssteunlijn is een rechte steunlijn die men kan trekken tussen tenminste drie belangrijke correctiebodems, waarvan men veronderstelt dat deze lijn de onderkant van een stijgend trendkanaal markeert. Hoe ouder de trendlijn en hoe meer koersbodems er met elkaar worden verbonden, des te sterker is de steun die rond die lijn optreedt. Een stijgingssteunlijn die eenmaal is gebroken, keert daarna terug in een tegenovergestelde rol als weerstand. Een vrij vlak verlopende steunlijn onder de koersbodems van een "H&S-top" noemen we een "neklijn". Een neerwaartse doorbraak hiervan genereert bijna altijd een verkoopsignaal.

Dubbele top

Een potentiële dubbele top is een consolidatiepatroon bestaande uit twee toppen op gelijke hoogte, dat het einde van een opgaande beweging aangeeft. Het patroon geeft pas een verkoopsignaal als de koers onder de middelste bodem (dallijn) uitbreekt. Een variant met drie toppen op gelijke hoogte heet een potentiële drievoudige top.

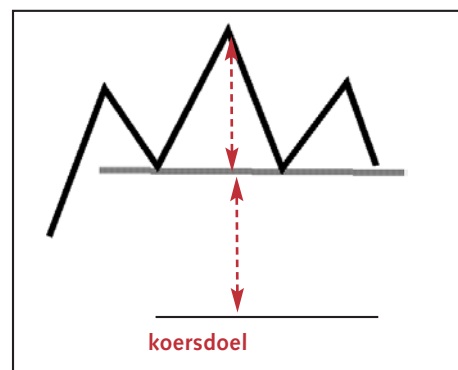
Een variatie op de drievoudige top staat bekend onder de naam 'hoofdschouderformatie'. Deze variant bestaat eveneens uit drie toppen, waarvan de middelste top iets hoger ligt (het hoofd). De twee toppen ter linker en ter rechterzijde noemt men de schouders.

Koersdoel van een H&S-formatie (top)

Met behulp van het hoofd&schouderpatroon is het mogelijk een koersdoel te berekenen. Daarvoor dient men de afstand te meten van de top naar de neklijn en deze vervolgens te projecteren onder het uitbraakpunt. Deze berekeningsmethode noemt men ook wel pendulum-swing. Dit koersdoel moet worden beschouwd als een minimum koersdoel.

Vaak zal een eenmaal ingezette daling veel verder doorgaan. De koers zal heel vaak (maar niet altijd) nog eenmaal terugkeren naar het uitbraakniveau (de neklijn) alvorens de daling in te zetten. Deze beweging noemen we een pullback en is de laatste mogelijkheid voor beleggers om afscheid te nemen van hun long-posities of om short-posities in te nemen, indien zij dit wensen.

De omkeer van een trend

Het bekendste maar ook het meest betrouwbare patroon dat kan voorkomen op de top van een belangrijke opwaartse beweging is de z.g. "hoofd en schouders top" (H&S-top). Dit patroon is eigenlijk een variant op de "triple top". Ook bij de vorming van een H&S-top moet er eerst duidelijk sprake zijn van een trend met hogere koersbodems en hogere koersbodems. De H&S-top geeft alleen maar aan dat vraag en aanbod weer met elkaar in evenwicht komen en dat de opgaande beweging haar momentum (=snelheid) verliest. Pas als de koers onder steun van vorige bodems uitzakt, treedt een verkoopsignaal op en is de trendomkeer een feit. Laten we dit patroon met alle nuances eens onder de loep nemen. De H&S-top is herkenbaar aan de drie koerspieken waarvan de middelste, het hoofd, uitstijgt boven pieken links en rechts, de schouders. Bij koerstop A en de daaropvolgende correctie

A - B is er nog gewoon sprake van een consistente uptrend. Bij de koersbeweging B - C zou een alerte technisch analist al opgevallen zijn dat het volume zwakker is dan bij de totstandkoming van de vorige top W - A. Het zwakke volumeverloop is vaak een vroege indicatie dat de laatste hogere koerstop

met minder beleggers (lees: minder overtuiging) tot stand is gekomen. De terugval van C naar D lijkt in eerste instantie een normale correctie, maar als de stijgingssteunlijn wordt gebroken, treedt een eerste verzwakking op. Als de koers daarna ook nog onder het niveau van top A komt, wordt het beeld opnieuw verstoord. We weten dat in een normale consistente uptrend de correctie altijd dient te stoppen rond de vorige top. Op het moment dat de koers onder het niveau van piek A zakt, treedt er dus een verzwakking op. In de daling naar D wordt tevens de stijgingssteunlijn (1) neerwaarts gebroken, hetgeen een nieuwe verzwakking oplevert. Vervolgens stijgt de koers weer tot punt E, dit keer met een laag volume.

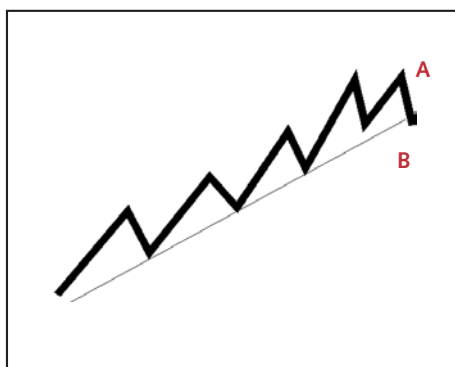
Toenemende verkoopdruk

Het feit dat de beweging er niet in slaagt tot niveau C te reiken is eveneens een signaal van toenemende verkoopdruk, dus zwakte. De oude uptrend is dan inmiddels definitief tot stilstand gekomen. Om een stijgende trend intact te houden moet immers een top boven de voorafgaande liggen. Inmiddels kan een vlakke trendlijn, de z.g. "neklijn" tussen B en D worden getrokken. De duidelijke neerwaartse doorbraak van neklijn 2, mits

begeleid door hoge omzettingen, geeft de voltooiing van de H&S-top aan. Voor het eerst sinds de opgaande trend is dan de koers onder een voorgaande bodem gesloten. Het verkoopsignaal en het begin van een neerwaartse trend is dan een feit. Soms keert de koers nog eenmaal onder zwakke volumes terug tot aan de neklijn, waar nu zware weerstand ligt. Dat is vaak de laatste kans om te verkopen. Er is geen enkele reden meer om het fonds in portefeuille te houden. Een nieuw verkoopsignaal treedt op bij het neerwaarts overschrijden van punt F. Charttechnisch onderzoek toont aan dat er in ruim 8 van de 10 gevallen een koersdaling optreedt, indien bij de neerwaartse doorbraak twee bodems worden gebroken. Het neerwaarts potentieel van ca. 22 procent wordt in gemiddeld een half jaar behaald. Uit hetzelfde onderzoek blijkt verder dat de kans op een daling oploopt naar ruim 90 procent als drie koersbodems worden overschreden. De daling van ca. 23 procent wordt dan meestal binnen 3 maanden behaald.

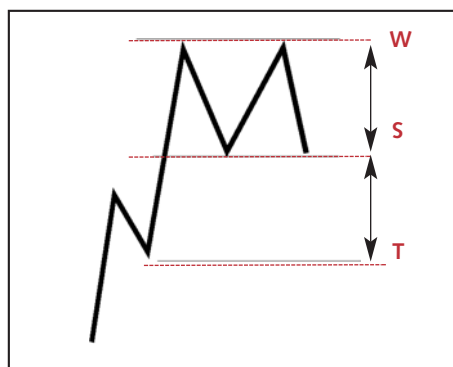
Einde opgaande beweging

1. Er moet in ieder geval sprake zijn geweest van een duidelijke trend.
2. Wanneer de koers er plotseling niet meer in slaagt om boven een vorige top uit te breken (bij A) en er dus voor het eerst sinds het begin van de trend minstens twee toppen op gelijke hoogte worden gevormd.
3. Hoe meer horizontale toppen en horizontale bodems worden gevormd, des te groter is de beweging die volgt na de uitbraak.
4. Het breken van een stijgingssteunlijn (bij B).
5. Het specifieke volumeverloop is belangrijk.
6. Het signaal van een trendomkeer (=verkoopssignaal) treedt pas op indien de koers onder zijn laatste bodem uitzakt.
7. De opwaartse trend wordt hervat indien de koers opwaarts uitbreekt (boven A breekt).

Berekenen van koersdoelen

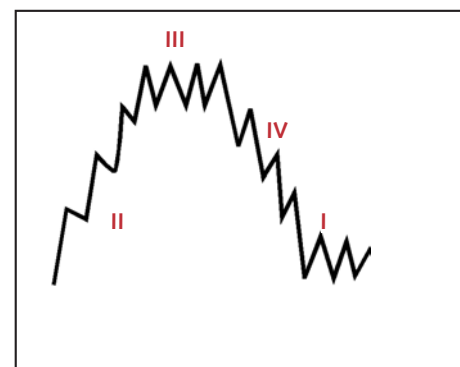
Vrijwel alle technieken om koersdoelen te berekenen zijn gebaseerd op de hoogte van het onderhavige koerspatroon. Meestal is de minimaal te verwachten ruimte even groot als de afstand tussen de dallijn (de steun S) en de bovenkant (weerstand W) van het koerspatroon. Deze methode is ook wel bekend als "pendulum swing". De afstand van S tot T is dan ongeveer even groot als die van W naar S. Het volume is heel belangrijk bij de voltooiing van de topformatie. De basisregel dat het volume moet stijgen in de richting van de trend, geldt ter bevestiging van het signaal. Een omkeerpatroon moet worden bevestigd door het volume. Hoe hoger de omzet bij de doorbraak van de dallijn S, des te sterker is het verkoopssignaal.

Koerscyclus

In de "levenscyclus" van aandelen kijken we naar de steeds weer terugkerende golfbeweging tussen positieve en negatieve sentimenten. Onderzoek heeft aangetoond dat er een kans van 95 procent is, dat koersen zich in een van de 4 stadia van de cyclus bewegen:

- Fase I: de bodem,
- Fase II: de uptrend,
- Fase III: de top
- Fase IV: de downtrend.

Einde trend en trendomkeer

Het plotseling optreden van weerstand rond een vorige koerstop is, zoals vorige week gesteld, het eerste signaal dat de haussefase ten einde loopt. Conservatieve beleggers zouden een kwart of eenderde van hun positie kunnen afstoten en voor de resterende aandelen een stoploss in gedachten kunnen nemen. Het aanhouden van een deel van de positie kan verstandig zijn omdat het nogal eens kan gebeuren dat de koers alsnog boven de oude top breekt. Hierdoor treedt een koopsignaal op en wordt de uptrend hervat. Het tweede belangrijke signaal treedt op indien de opgaande trendlijn breekt. Meestal kunnen de koersbodems van een uptrend met elkaar worden verbonden door middel van een rechte lijn. Deze z.g. steunlijnen zijn een simpel, maar erg bruikbaar stuk gereedschap in de gereedschapskist van de belegger. Het is mogelijk tussen twee koersbodems een lijn te trekken. Maar deze heeft meer waarde indien deze voor de derde keer wordt getest. Het breken van een stijgende steunlijn behoort tot de vroege waarschuwingssignalen, die optreden voordat een koers overgaat in een zijwaartse zigzag beweging. Vraag en aanbod komen dan weer met

elkaar in evenwicht. Dit is een teken van een neutrale technische conditie. In deze fase is het vaak moeilijk om de emoties onder controle te houden omdat het nieuws vaak reden geeft tot hevige twijfel. Lange termijn beleggers doen er echter verstandig aan te handelen naar hetgeen de grafiek aangeeft. Alleen zo kan men zijn emotionele beperkingen overwinnen. Het hier beschreven patroon, bekend als "dubbele top" is karakteristiek voor het proces van topvorming in de koers. De potentiële dubbele top geeft altijd het einde van de bestaande trend aan. Het patroon geeft aan dat de aandelen overgaan in zwakkere handen. Een logische variant op de "double top" is de "triple top". Aan hun vorm zijn ze technisch makkelijk te herkennen. Er is sprake van twee of drie opeenvolgende horizontale toppen. Vaak zal bij de vorming van de tweede of derde top de omzet dalen. Uit statistisch onderzoek is gebleken dat hoe meer horizontale koersstoppen- en bodems worden gevormd, des te groter is de beweging die volgt nadat de koers uitbreekt. Een koers die neerwaarts uit een dubbele topformatie zakt, genereert in 82 procent van de gevallen een verkoopssignaal, waarbij de koers binnen 5 maanden 22 procent kan

dalen. Een koers, die een tripple top neerwaarts afrondt, genereert in maar liefst 93 procent van de gevallen een winstgevend verkoopssignaal. De gemiddelde winst van 23 procent kan binnen 3,5 maand worden behaald. Het laatste stadium in een cyclus is de trendomkeer. Belangrijk is te onthouden dat een doorbraak van een trendlijn nooit automatisch tot de omkeer van een trend leidt. Het geeft wel een verandering in de trend aan. De doorbraak van de stijgingssteunlijn kan bijvoorbeeld het begin van een zijwaartse trend aangeven, die pas later eventueel kan worden geïdentificeerd als een trendomkeer. De vorming van een potentiële dubbele top (of tripple top) geven al in een vroeg stadium aan dat er iets aan de hand is. Bij een mogelijke trendomkeer moet men vooral letten op volatiliteit (beweeglijkheid) van het patroon, de steunlijn van de trend en het volumeverloop tijdens de formatie. Hoe groter het patroon, des te groter is de beweging die erop kan volgen. Hiermee wordt zowel de tijdsduur bedoeld, waarin het patroon zich vormt, als de hoogte.

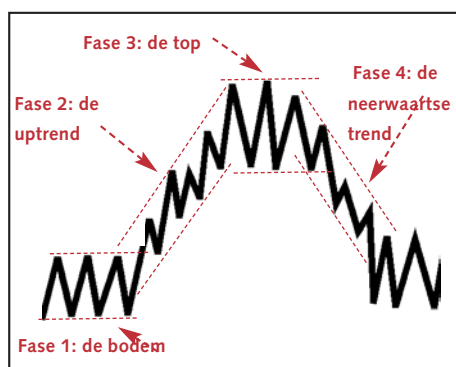
Koerscyclus

Het kan heel verhelderend zijn een globale blik te werpen op de ontwikkeling van de koersgrafiek. Op die manier kan de fase binnen de koerscyclus worden bepaald. Uit onderzoek is gebleken dat er een kans van 95% is dat koersen zich in één van de vier stadia van de koerscyclus bewegen.

Dit zijn:

1. De bodem.
2. De uptrend.
3. De top.
4. De downtrend.

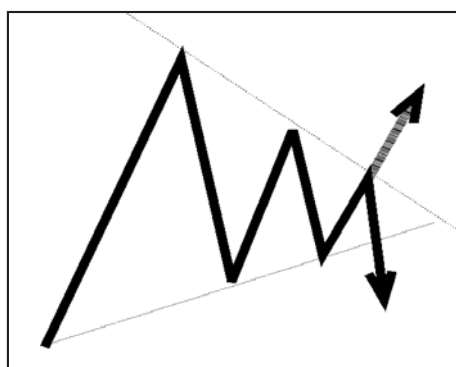
Uiteraard is dit van zeer groot belang in verband met het innemen van posities. Het risico kan hierdoor worden beperkt. Zo is het in de regel 'veiliger' met de trend mee te handelen dan er tegenin. Concreet: aandelen (calls) kopen binnen een uptrend.

De symmetrische driehoek

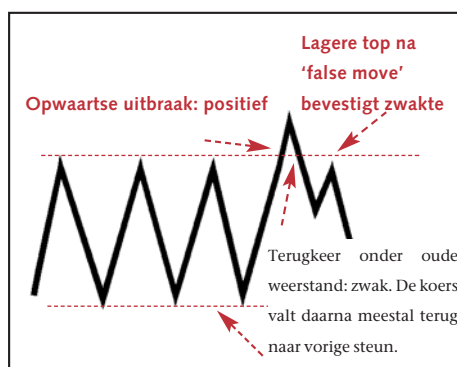
In tegenstelling tot andere driehoeken is het bij de symmetrische driehoek niet aan te geven aan welke kant de koers zal uitbreken.

Binnen dit patroon komen de toppen iedere keer lager te liggen dan de voorgaande toppen, terwijl de bodems iedere keer hoger komen te liggen dan de voorgaande bodems. De koers breekt plotseling en vaak zonder enige aanwijzing uit het steeds nauwer wordende patroon. De volumes zijn laag binnen de driehoek, maar hoog tijdens de uitbraak. De zijde waar de uitbraak plaatsvindt, bepaalt de nieuwe richting (kan dus zowel continuering- als omkeerpatroon zijn!).

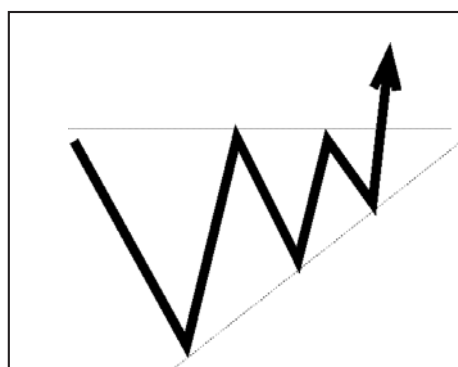
False move

Koerspatronen, zoals hoofd&schouderpatronen, flags, driehoeken, etc., zijn patronen die in het verleden hun waarde hebben bewezen m.b.t. de te verwachten richting van de koers. Toch zijn er de onvermijdelijke uitzonderingen op de regel. Binnen de technische analyse wordt dan gesproken van een zogenaamde false move (= valse uitbraak). Deze kan zich bij alle bekende koerspatronen voordoen en wordt als zeer belangrijk gezien. Een false move geeft aan dat de verwachte richting niet bevestigd wordt door het koersverloop. Het gevolg is een vaak felle koersbeweging in tegenovergestelde richting. Concreet: als de koers na een opwaartse uitbraak met meer dan 3% terugvalt onder het uitbraakpunt, verliest het koerssignaal geldigheid. Meestal valt de koers daarna helemaal terug naar de 'oude' steun.

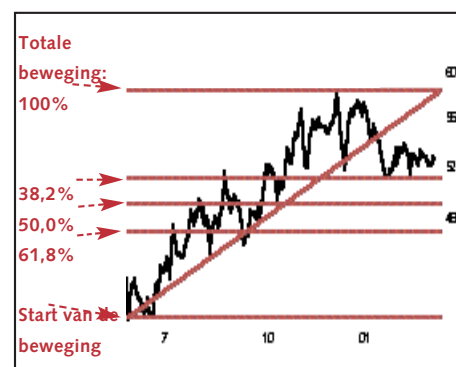
De stijgende/dalende driehoek

In tegenstelling tot de symmetrische driehoek is er bij de stijgende en dalende varianten altijd een horizontale lijn waarneembaar. Bij de stijgende driehoek een horizontale weerstandlijn en een oplopende steunlijn. Bij de dalende driehoek een horizontale steunlijn en een dalende weerstandlijn. Het verschil met de symmetrische driehoek heeft betrekking op het te verwachten toekomstige koersverloop. Zo geeft de (opwaartse) uitbraak uit een stijgende driehoek verdere stijging aan en de (neerwaartse) uitbraak uit een dalende driehoek een verdere daling aan (= continueringpatroon).

Fibonacci

Een bekende wiskundige was Leonardo Fibonacci (13e eeuw). Hij ontdekte de Fibonacci getallenreeks. De Fibonacci-verhoudingen blijken bij veel natuurverschijnselen en menselijke zaken, zoals beurzen, terug te keren. Een toepassing van de Fibonacci-getallen op de beurs leert dat de correctie op een koersbeweging naar een belangrijke koersstop (of koersbodem) vaak volgens min of meer voorspelbare percentages plaatsvindt. Percentages die bij (procentuele) correctieniveaus vaak terugkeren zijn 61,8 %, 50,0 % en 38,2%. Dit worden Fibonacci-verhoudingen genoemd. Ondanks het feit dat men er voorzichtig mee om moet gaan, kan het handig zijn hier bij het bepalen van koersdoelen rekening mee te houden. De genoemde correctieniveaus komen verrassend vaak terug.

Aanvullende informatie

Denk er altijd goed aan dat er twee punten nodig zijn om een lijn te kunnen trekken. Het is dus niet mogelijk om de bovenste begrenzing van een driehoek te trekken voordat er twee "minor tops" gevormd zijn. De ondergrens van een driehoek kan om dezelfde reden dan ook pas worden getrokken wanneer duidelijk twee "minor bottoms" zichtbaar zijn op de chart. De conclusie is dat er waarschijnlijk een driehoek aan het vormen is, wanneer er (minimaal) vier minor trendreversals hebben plaatsgevonden. De uitbraak moet plaatsvinden tussen 2/3 tot 3/4 van het totale patroon. Beweegt de koers verder (de punt in), dan volgt waarschijnlijk een zijwaarts koersverloop.

